

TIJDSCHRIFT VOOR BIJBELSE BEZINNING EN
TOERUSTING VAN DE CHRISTELIJKE GEMEENTE

ISRAËL EN DE KERK

SEPTEMBER 2025 Jaargang 24 Nummer 3

THEMA
Heilig

*Volk en land en de
heiligheid van God*

THEMA: Heilig

Thema	
Thema-artikel 1: Heilig <i>Ds. Gerard J. Krol</i>	4
Thema-artikel 2: God is heilig <i>Kees de Vreugd</i>	12
Thema-artikel 3: Israël als heilig volk <i>Dr. L. Engelfriet</i>	16
Thema-artikel 4: De heiligheid van het Land <i>Ds. Henk Poot</i>	20
Thema-artikel 5: Eretz Jisrael <i>Ds. Iwan de Graaf</i>	26
Verder in dit nummer:	32
Waarom de kerk niet langer zonder het Messiaans-Joods perspectief kan <i>Jeroen Bol</i>	
Preekschets	40
De Vrouw en het Kind <i>Ds. Frank Heikooop</i>	
Boekbespreking	46
Kroon, een lastige getuige <i>Kees de Vreugd</i>	
Existentiële treurnis en diepe dankbaarheid <i>Kees de Vreugd</i>	48
Kroniek	50
De waarde en de waardering van het zionisme <i>Dr. L. Engelfriet</i>	

Colofon

Israël en de Kerk is een tijdschrift voor bijbels-theologische bezinning op de plaats van Israël en de kerk in Gods handelen met deze wereld op weg naar Zijn Koninkrijk.

Redactie:

J. Bol, dr. L. Engelfriet, ds. W.J.J. Glashouwer, ds. I. de Graaf, ds. F.A.J. Heikooop, ds. H. Poot, ds. C.C. de Vreugd.

Redactieadres:

postbus 1100
3860 BC Nijkerk
033-2458824
e-mail: keesdevreugd@christenenvoorisrael.nl
www.israelendekerk.nl

Israël en de Kerk verscheint vier keer per jaar en is een uitgave van Christenen voor Israël.

Ontwerp en realisatie:

BladenMakers, Ermelo

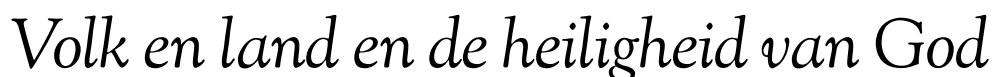
Druk:

Torendruk, Nijkerk

Abonnement:

Een abonnement is gratis en kan aangevraagd worden via www.christenenvoorisrael.nl.

Ik trek ten slotte een rode lijn: ik hoop dat als u dit leest alle
gijzelaars vrij zullen zijn. Dat zal het einde van de oorlog zijn.

Heilig

Kernwoord van het onzegbare

Wanneer mij gevraagd zou worden lessen Hebreeuws te geven, stel ik mij zo voor bij Genesis 1 vers 1 te beginnen, bij de Schepping. Joodse kinderen echter openen hun Thorastudie met Leviticus.

DS. GERARD J. KROL

Bij navraag bleek dat gemotiveerd te zijn in de heiligheid: zowel van de Thora als Gods Woord, als ook in de heiligheid die kinderen nu eenmaal hebben ten aanzien van hun ouders. Kinderen zijn een geschenk Gods. Zij herinneren de vader en moeder aan Gods Schepping. Zijn daar ook het zichtbare teken van. De eenheid van man en vrouw in hun liefde voor elkaar krijgt gestalte – wordt vlees – in hun kind. Bij het eerste kind worden er ook een vader en moeder ‘geboren’. Op hun beurt laten hopelijk ouders in die geroepen eenheid iets van Gods liefde naar hun kind blijken. Daarom hoort het gebod om vader en moeder te eren ook volgens de Joodse indeling bij de eerste tafel van de Tien Woorden; bij de oproep om God met heel je hart, ziel, verstand en kracht lief te hebben. Door hen leer je hopelijk God kennen.

LIEFDEGEBOOD

‘Leren kennen’ is een verstandelijke omschrijving. Ten diepste gaat het bij dit ‘kennen’ om vertrouwelijke omgang. Door zo te ‘leren kennen’ krijgen kinderen zicht op de

Thora – vaak, ook in deze tekst, weergegeven door het woord Wet. Om dat te ontvangen, opdat zij God mogen eren in hun leven.

Zo bezien komt ook het begrip Heilig, Heiligheid, Heiliging en Heiligen enigszins in het goede perspectief te staan. *Heilig uzelf en wees heilig, want Ik ben de HEERE, uw God* (Lev. 20:7). Iemand kan alleen dan zijn/haar leven heilig of geheiligd weten, wanneer dat wordt gedaan door de Heere, de God van Israël, Die heilig is.

Het woord ‘heilig’ kunnen we alleen vanuit God begrijpen. Wij zijn maar mensen; wij hebben onvermijdelijk een beperkte visie op God. Logisch gevolg is dat wij deze ‘zaak’ – *dabar*; woord én zaak – van wat heilig werkelijk inhoudt en betekent, ook maar ten dele kunnen bevatten.

In dit artikel wil ik u niet te veel vermoeien met schema’s en getallen, maar het is een belangrijk gegeven dat de diverse vormen die het woord en werkwoord ‘heilig’ kennen (QDŠ) in het Oude Testament het meest voorkomen in het reeds genoemde boek Leviticus. Rabbijn Jonathan Sacks beschouwt dit derde boek van de Thora als het midden en daarmee het hart van de Thora.

Daar vinden we immers ook het gebod om de naaste lief te hebben als onszelf en zelfs ook de oproep om de vijand lief te hebben. In het Nieuwe testament wordt die oproep tot liefde steeds als kerngebod getekend. Bovendien is dit gebod dat de naaste op het oog en hart heeft de aanvullende keerzijde van dezelfde munt van de oproep God lief te hebben. In de ander ontmoeten wij de Ander.

BEELD EN GELIJKENIS

Heilig; het duidt op iets dat bovennatuurlijk is. Het roept ontzag op. Juist omdat wat heilig is, zo buiten onze gewone ervaringen ligt. Dan kom je al spoedig op termen als 'anders dan anders' of 'andersheid' of in het Latijn: 'totaliter aliter' – 'geheel/volkomen anders'. Daarmee vervangen we het ene woord door een ander, maar schieten er niet werkelijk mee op.

Interessant en opmerkelijk is dat Bijbels gezien de kous daarmee nog niet af is. Integendeel. Om de volstreckte andersheid van God – hoewel een onomstotelijk feit – enerzijds te benadrukken, anderzijds toch te duiden, spreekt de Bijbel ons aan met woorden die mogelijk toch zouden kunnen begrijpen. Al was het maar in een flits. Zien, soms, even; zo drukt Huub Oosterhuis het uit. Dat begrijpelijke klinkt door vanaf het eerste hoofdstuk in Genesis 1. Niet alleen kunnen we ons iets voorstellen bij dag en nacht, zeeën en hemel, aarde en planten, zon en maan, vogels en vissen, ja dieren en mensen. Hoe gebroken wij de schepping ook ervaren, de Heere God heeft er nadrukkelijk voor gekozen de mens te scheppen. Daarbij heeft die mens – als beeld en gelijkenisdrager van God – direct een dubbele gestalte. In hoofdstuk twee lezen

we hoe dit mannelijk en vrouwelijk wordt uitgewerkt in wat genoemd wordt 'een hulp tegenover'. 'Hulp'; dat drukt nabijheid en verbondenheid uit. 'Tegenover'; het volstrekt andere, anders-zijn van de ander. In zijn schilderij *Der Kuss* zoekt Gustav Klimt dat te overstijgen, tot een soort osmose. "Geen liefde komt Gods liefde nader" zingt onze nationale dichter Joost van den Vondel voor en boven zichzelf en ons uit.

Maar toch; beeld en gelijkenis. Calvijn noemt dat de adaptatie van de Heere God. God 'past' Zich aan; daalt in die aanpassing af tot de mens. Dat is eveneens een Bijbels kernthema. De hoogverheven God buigt

zich naar mensen toe; zie Psalm 113. God is hoog, ja hoger, hoogst, maar Hij schouwt diep, dieper diepst om daar man en vrouw te redden. Met als centrale vraag: *Wie is als de HEERE, onze God?* De godheid die de koran beschrijft, doet en kan dat niet. Tom Wright benadrukt steeds dat de zich

modern wanende mens in feite teruggrijpt naar vergelijkbare denkbeelden. Net als de Epicureeërs. Zo er al een god is, bemoeit die zich allang niet meer met ons. Dat is eerder een oude gedachte dan iets nieuws onder de zon. Het is als een wolf die zich in een nieuw lamvachtje hult.

GELIJKENISSEN

De Heere Jezus spreekt voortdurend in gelijkenissen om die heilige nabijheid van Gods Koninkrijk en de andere verhoudingen van de komende nieuwe hemel en aarde aan te geven. Verhoudingen die niet losstaan van het heden of verleden. Vaak wordt een spiegel voorgehouden, waardoor hoorders maar ook wij onszelf in onze verhouding tot

**Wat heilig is,
ligt buiten
onze gewone
ervaringen**

God en de ander ontdekken. Daarbij worden we geconfronteerd met ons tekort, met de gebrokenheid van de schepping. Zowel principieel als ook het gevolg van onze woorden/daden. Tegelijk bieden de gelijkenissen hoop voor de toekomst waarbij de Heere God 'alles in allen' zal zijn. Opnieuw is dat nu volstrekt onvoorstelbaar. Bertold Brecht zingt over dat onvoorstelbare in de Dreigrosschen Oper: "Die Verhältnisse; die sind nicht so!"

Heilig heeft dus met anders-zijn en andersheid te maken.

Misschien goed om te bedenken dat het woord heilig voor het eerst voorkomt als werkwoord bij de Schepping: *En God zegende de zevende dag en heiligde die, want daarop rustte Hij van al Zijn werk, dat God schiep door het te maken* (Genesis 2:3). Het heiligen wordt hier omringd met woorden die het unieke van God uitdrukken; het scheppen, maar ook met woorden die in de verhoudingen tussen God en mens zelfs tussen mensen onderling aan de orde zijn; het zegenen, het rusten maar ook het maken. Ondertussen wordt 'al Zijn werk' omschreven met een woord dat ook 'zenden' kan betekenen. Zenden; er gaat dus iets vanuit.

Als we in de Bijbel de opdracht horen "Wees heilig, want Ik, de HEERE uw God, ben heilig" ontdekken we dat er niets vrijblijvends in is. Dogmatisch geformuleerd: mooi als je ontdekt dat je gerechtvaardigd bent door God. Nu, dan ben je welkom; in de strijd om 'heilig' te leven. Denk aan het Woord van de Heere Jezus: *Ik zeg u: Als uw gerechtigheid niet overvloediger is dan die van de Schriftgeleerden en de Farizeeën, zult u het Koninkrijk der hemelen beslist niet binnengaan* (Matteüs 5:20).

Heiligen is dus de eerste verschijningsvorm van het woord 'heilig'. Het wordt toegepast op de Sabbat. Merken we op dat in de Tien Woorden de opdracht klinkt dat de hoorder, deze dag niet alleen 'gedenkt', maar juist ook 'heiligt'. Zoals de Heere God heeft gedaan; daartoe zijn ook wij geroepen! Zoals het volk Israël geroepen werd een koninkrijk van priesters te zijn, een heilige natie (Exodus

**Heiligen is
de eerste
verschijnings-
vorm van het
woord 'heilig'**

19:6), wat dan Petrus doortrekt en evengoed van toepassing laat zijn op de gemeente als lichaam van Christus op aarde (1 Petrus 2:9).

PROSTITUTIE

Er is nog een interessant zijspoor. Het Hebreeuwse woord heilig kan ook in verband met prostitutie worden gebracht. In Genesis treffen we naast het genoemde QDŠ in 2:3 – het heiligen van de sabbat – ook driemaal het QDŠ aan in Genesis 38:21-22; daar gaat het om Juda en Tamar. Daarvan zouden we nog kunnen denken, dat omdat Tamar hier in haar recht staat, er van strikte prostitutie geen sprake is. Maar toch. In het Mattheüs Evangelie vinden we Tamar zelfs terug in het geslachtsregister van de Messias! Bij Hosea (4:14) en ook in 2 Koningen 23:7 gaat het zeker om prostitutie. De beschreven vrouwen weefden hoezen in de tempel voor de Asjera; een godin of symbool daarvan. Zij worden door Josia, net als door eerdere Godvrezende koningen voor hem, afgeschaft. Al in Deuteronomium 23:17-18 wordt hiervoor door een gebod gewaarschuwd.

ANDERS ZIJN

Hoe dan ook, we komen tot de slotsom dat, vanuit Bijbels perspectief, 'heilig' – zowel wat daden, woorden als voorwerpen of intenties betreft – vooral op 'anders zijn' betrekking heeft.

In Leviticus ontdekken we dat het een priesterlijke toon – misschien zouden we zelfs kunnen stellen een dragende ondertoon – heeft. De hele gedachte van offer en offerande is doordrongen van Gods heiligheid. Vanwege de eerbied voor deze Heilige God – Die zo onvergelijkbaar is met de namaakgoden van onze sieraden of sublieme gedachtespinsels – moeten en mogen de handelingen in de tabernakel en later de tempel, ja zelfs de voorwerpen 'geheiligd' worden.

Maar bedenk daarbij steeds dat die voorwerpen, al worden ze met zorgen omringd, uit zichzelf nooit heilig zijn. Ze moeten – net als mensen – geheiligd worden. Er is slechts één heilig: de Heere God Zelf.

Volgens velen wordt JHWH, de Heere,

**Er is slechts
één heilig:
de Heere
God zelf**

voor het eerst de Heilige genoemd in 1 Samuel 6:20.

Ik ben onvoldoende onderlegd in het Oude Testament om dit te bevestigen of te ontkennen. Maar, wanneer het klopt dat deze opmerking van de mannen van Beth-Semes de oudste is, valt mij op dat in datzelfde boek deze heiligheid eerder klinkt vanuit het hart van de bid-dende Hannah: *Er is niemand zo heilig als de HEERE, want er is niemand buiten U, en er is geen rotssteen als onze God* (1 Samuel 2:2). Uitgesproken door vrouwenlippen; de echo van haar gebed horen we in de lofzang van Maria. Ook van de Opstanding van de Heere Jezus zijn vrouwen de eerste getuigen.

In Hosea 11:9 horen we: *Ik ben God en geen mens, de Heilige in uw midden*. Van dat besef is heel de Tenach, Wet, Profeten en Geschriften doortrokken. Wanneer er – bijvoorbeeld in de Psalmen – sprake is van een heilige berg, dan is zo'n plaats heilig vanwege Gods keuze.

De cultureel antropologe Mary Douglas heeft een studie geschreven over Leviticus (*Leviticus as Literature*, Oxford, 1999). Wat mij treft in haar studie, is dat een seculiere wetenschapper vergaande conclusies trekt. Niet alleen geeft zij aan dat het volstrekt uniek is dat in die tijd de koning van Israël onder de Wet van God staat en niet als een godheid erboven, maar ook geeft zij aan dat de literaire structuur van Leviticus de opbouw van de tabernakel volgt. Zij merkt op dat het jubeljaar, dat eens in de vijftig jaar plaats moet vinden, een uitroepen van vrijheid inhoudt. Denken we nog even terug aan de eerste keer dat het woord heilig voorkomt: als werkwoord door God voltrokken over de zevende dag. Dat ritme van de wekelijkse zevende

dag, het ritme van de rustdag gaat door de Bijbel en door de tijd heen. Geen zonne- of maankalender, geen seizoengang; eens in de zeven dagen. Het klinkt door in dat eens in de zeven jaar; het sabbatsjaar, maar ook in het jubeljaar na zeven maal zeven sabbatsjaren;

het vijftigste jaar. Omgekeerd klinkt dat ook weer terug in het jaarlijkse ritme. De Omertelling van Pesach naar Shavuot; opnieuw negenenvertig getelde dagen; zeven volle weken. Dan is het Pinksteren (= Pentecostè in het Grieks = vijftigste).

In Handelingen 2 horen we dat juist op die vijftigste

Paas- (Pesach) dag de Heilige Geest wordt uitgestort.

Heilig wordt Gods Geest genoemd. En Hij kwam in de tijd. Dus niet alleen voorwerpen, mensen of woorden worden geheiligd, maar juist ook de tijd; te beginnen bij de sabbat.

DEMOCRATISCH

In Leviticus, dat eerste leer- en leesboek voor Joodse kinderen, wordt de heiligheid van de priesters uitgebreid naar het hele volk. Dat hoorden we al in Exodus en in Petrus' eerste brief, maar de betekenis en de zeggingskracht moet worden benadrukt. Opnieuw omdat Jodendom en – als het goed is – in navolging ook het Christendom, daardoor zo volstrekt 'anders' is dan de religies. Sacks noemt dat het 'democratische' van het Jodendom. Priesterschap is niet elitair, maar is een roeping voor allen. Heilig-zijn is een roeping, een opdracht. Terecht spreekt Maarten Luther en in navolging van hem vele protestanten over 'het algemeen priesterschap van de gelovigen'. Volgens mij ligt daar een belangrijke schat ook voor ons geloof, zowel in het persoonlijk leven, als in het

**De tijd wordt
geheiligd; te
beginnen bij
de sabbat**

leven met elkaar; thuis, in de gemeenschap-pen, werkverbanden en zeker in de kerk, in de gemeenten. We horen: *Spreek tot heel de gemeenschap van de Israëlieten, en zeg tegen hen: Heilig moet u zijn, want Ik, de HEERE, uw God, ben heilig* (Leviticus 19:2). Het geldt de gehele gemeenschap; niemand uitgezonderd.

Zo horen en lezen we dat ook in het Nieuwe Testament.

Dat verbaast ons uiteraard niet, omdat immers alle schrijvers – door Gods Heilige Geest daartoe aangevuurd – Joods zijn. In het bijzonder in het boek Handelingen, maar ook in de Hebreeënbrief en het boek

Openbaring klinkt het woord 'heilig' veelvuldig door. In Handelingen wordt Jezus Gods Heilig Kind genoemd. Dat kinschap staat niet los van Adam als eerste 'kind' van God en Jezus als Tweede – verlossende – Adam. Het staat evenmin los van Israël als 'kind' van God. Een bijzonder aspect is de Heilige Geest die steeds mensen vervult en aanzet tot getuigenissen, zelfs wanneer de dood dreigt. Niet toevallig dat de Vroege Kerk martelaren – getuigen betekent dat letterlijk – heiligen noemt. Heiligen, heilig-zijn en -spreken heeft dan alles met getuigen en martelaarschap te maken. Dat geldt in de eerste plaats voor de Heere Jezus Zelf; Die in Zijn lijden een goed getuigenis heeft afgelegd tegenover Pontius Pilatus: *Hiervoor ben Ik geboren en hiervoor ben Ik in de wereld gekomen: om voor de waarheid te getuigen. Iedereen die uit de waarheid is, geeft aan Mijn stem gehoor* (Johannes 18:37).

In de Hebreeënbrief gaat het niet alleen over de Heilige Geest, maar vooral hoe Jezus als de Gezalfde Gods geleden heeft om mensen te redden. Hoe Hij de uiteindelijke Hogepriester is, Die redt als offerande. Door

die redding worden zij geheiligd. Opnieuw de ietwat dogmatische regel, rechtvaardiging is er met het oog op de heiliging. Iets eenvoudiger verwoord: Christenen mogen zich door het ontvangen geloof geënt weten op de ware wijnstok, maar alleen wanneer zij verbonden blijven met de Messias van Israël

zullen zij ook vrucht mogen dragen tot Gods eer. *Zowel Hij Die heiligt als zij die geheiligd worden, zijn allen uit één. Daarom schaamt Hij Zich er niet voor hen broeders te noemen* (Hebreeënen 2:11).

Paulus schrijft dikwijls aan de geroepen heiligen, daarmee doelt hij op de gemeente van Christus. Daarbij

beschouwt hij de Joden, als broeders en verwanten naar het vlees, ook als staande in die roeping. Hij zegt hierover met overtuiging: *Als de eerstelingen heilig zijn, dan het deeg ook, en als de wortel heilig is, dan de takken ook.* (Rom 11,16)

De gemeente is in Christus geheiligd. Paulus beschrijft dat de gemeente voor Christus is als een vrouw die door de mikwé is gegaan. Bedenk dat de vrouw dan normaliter zich in haar meest vruchtbare periode bevindt. We horen: *Christus heeft de gemeente liefgehad en Zich voor haar heeft overgegeven, opdat Hij haar zou heiligen, door haar te reinigen met het waterbad door het Woord, opdat Hij haar in heerlijkheid voor Zich zou plaatsen, een gemeente zonder smet of rimpel of iets dergelijks, maar dat zij heilig en smetteloos zou zijn* (Efeze 5:25-27).

In het boek Openbaring klinkt het driedovoudig 'heilig'. Opnieuw; we herkennen dat uit de beschrijving van Gods troonzaal in de hemelen zoals Jesaja en Ezechiël het weer-geven. 'Heilig' is en blijft een woord om iets te beschrijven dat eigenlijk niet kan worden

Heiliging geldt de gehele gemeenschap, niemand uitgezonderd

gezegd. Herinner u Paulus die spreekt over woorden die geen mens geoorloofd is te spreken. Toch kennen we er daar een paar van. In de eerste plaats de Godsnaam JHWH; die niet op de lippen mag worden genomen. Maar het 'scheppen' dat alleen de Heere God doet (Genesis 1:1) is ook zo'n woord. Dat werkwoord bestaat alleen met God Zelf als dader. Dat maakt het onvoorstelbaar, wij zijn maar mensen. Ook dit woord 'heilig' heeft daar trekken van, al kunnen we horen dat we door Gods liefde geheiligd worden en zijn we geroepen elkaar te heiligen; in de eerste plaats binnen het huwelijk, maar evengoed in de gemeente, ja, niet minder ook in de wereld; waar immers Gods liefde naar uitgaat (Johannes 3:16). Het omzien naar elkaar in woord, gebed en daad. Om zo ook onze dagen, de tijd te heiligen.

De Bijbel loopt uit op die hemelse heilige stad, het hemelse Jeruzalem dat neer zal dalen. Meer dan de dikwijls zo luid en geestdriftig bezongen stad met paarden poorten is hier. Heilig; door Gods Woord; opnieuw als een vrouw voorgesteld – zoals de biddende Hannah – als een vruchtbare bruid. Een teken van nieuwe hoop, nieuw leven, nieuwe liefde. Komend uit de hemel naar de aarde toe. Telkens die beweging van de hoogheilige God Die neerdaalt, Die Zichzelf geeft. Dat hemelse Jeruzalem wordt uitgetekend met erts en edelstenen, waarvan de totstandkoming in de verborgen diepten van de aarde onder grote druk geschiedt.

Als we dát leren begrijpen, vanuit de alles gevende liefde van Gods Zoon, dan zullen we ontdekken wat heiligheid en heilig betekent. Dan begrijpen we waarom juist het hart van de Thora dat boek Leviticus is, wat kennis – vertrouwelijke omgang – over de offers en de tempeldienst geeft. Dat is opgebouwd en geschreven rondom de roeping om God, maar ook de naaste, ja zelfs de vijand lief te hebben. Dan begrijpen we waarom juist het hart van de Thora, dat boek Leviticus, een schitterend begin is om te leren lezen en zo te leren leven; tot Gods eer en de naaste tot zegen.

**Telkens die
beweging van
de hoogheilige
God Die
neerdaalt, Die
Zichzelf geeft**

*God is
heilig*

God is de Heilige. Wat zeggen we als we dat zeggen?

KEES DE VREUGD

1. INSTEMMEN

In de eerste plaats stemmen we in met de lofzang die de engelen God toezingen: “Heilig, heilig, heilig is de HEERE van de legermachten; heel de aarde is vol van Zijn heerlijkheid” (Jesaja 6:3). In de Joodse liturgie wordt deze lofzang in het dagelijkse gebed gezegd. En ook in de christelijke liturgie heeft zij vanouds als het Sanctus een vaste plaats. Joden en christenen zingen samen de lof van God. Dat is de Messiaanse realiteit waar Paulus over spreekt (Romeinen 15:9).

HEMEL EN AARDE

Heiligheid is wat God tot God maakt: transcendent, eeuwig, almachtig, voorbij onze beelden en verbeelding¹. God wordt driemaal heilig toegeroepen. Waarom driemaal *kadosj*? Natuurlijk benadrukt de drievoudige herhaling Zijn verheven majesteit. De targum Jonathan ziet in het driemaal *kadosj* bovendien als het ware drie, of misschien moet je zeggen vier dimensies van ruimte, tijd en eeuwigheid: “heilig in de hoogste en verheven hemelen is het huis van Zijn *Sjechina*, heilig op de aarde is het werk van Zijn macht, heilig tot in eeuwigheid en tot in de eeuwen der eeuwen is de Heere van de legermachten, vol is heel de aarde van de glans van Zijn heerlijkheid.” God is heilig en hoogverheven. En toch is Zijn heiligheid op aarde zichtbaar. Heel de schepping getuigt van Gods eer en glorie.

VERDUISTERING EN OMKEER

Jesaja kreeg dit visioen van de hemelse troonzaal in het jaar dat koning Uzzia stierf. Volgens de klassieke rabbijnse uitleg, aangehaald door Rasji, duidt dit op het moment dat Uzzia getroffen werd door *tsara’at* (‘melaatsheid’,

2 Kronieken 26:19). Melaatsheid staat gelijk aan dood zijn. Uzzia was aanvankelijk een koning die ‘deed wat juist was in de ogen van de Heere’. Maar hij werd hoogmoedig en wilde zelf reukwerk in de tempel gaan offeren. Daarmee werd hij ontrouw aan de Heere, zijn God. Op het moment dat hij met het reukwerk de tempel instapt en tegengehouden wordt door de priesters, krijgt volgens de Joodse uitleg Jesaja het visioen van de heiligheid van God. De aarde beeft (vgl. vers 4). Volgens dezelfde verklaring bij Rasji is dat de aardbeving die in Zacharia 14 genoemd wordt en die kennelijk (vgl. Amos 1:1) in de collectieve herinnering gegrift staat. Zowel daar als hier strijdt God voor Zijn eer (*kavod*) op aarde. En op dat moment ook wordt Uzzia getroffen door de *tsara’at*.

Misschien was zijn intentie wel goed. Misschien wilde hij God danken. Hij zal gezegd hebben: “Het past de koning om de Koning der heerlijkheid te dienen” (Rasji). Maar hij overschreed daarmee de grens die hem gesteld was. Kronieken omschrijft zijn voornemen als hoogmoed (ib. vers 16) en ontrouw aan God. Koninklijke macht is niet absoluut. Deze overschrijding was een inbreuk op Gods heiligheid.

De heiligheid die op de aarde zichtbaar is als de volheid van Gods glorie (*kavod*) kan verduisterd worden door de daden van mensen. Dat wil zeggen, God verandert niet. Maar ons vermogen om Gods heerlijkheid waar te nemen wordt beïnvloed door de daden van de kwaaddoeners. Heiliging van God en van Gods Naam is ook het terugdringen van de invloed van het kwade.

In dat verband is een verhaal dat de Talmoed² vertelt interessant:

Rabbi Meïr had in zijn buurt last van een

¹ Jonathan Sacks, Leviticus, boek van het heilige, Middelburg 2020, p. 270

² B Berachot 10a

straatbende en hij bad dat zij zouden sterven. Daarop zij zijn vrouw Broeria tegen hem: waarom denk je dat je dat mag bidden? Omdat er staat (Psalm 104:35): “de zondaars zullen van de aarde verdwijnen”? Staat er *chot'iem* (zondaars)? Nee, er staat *chatta'iem* (wat gelezen kan worden als zondaars, maar ook als zonden). Bovendien gaat het vers verder: “de goddelozen zullen er niet meer zijn.” Omdat de zonden zullen verdwijnen, zullen er geen goddelozen meer zijn. Maar bid dan dat God barmhartig over hen zal zijn zodat zij boete (*tesjoeva*) zullen doen. Rabbi Meïr zag in dat ze gelijk had en bad voor hen, zodat zij boete deden.

Op die manier verdwijnen dus de zondaars van de aarde, doordat zij tot inkeer komen en niet meer zondigen. Door de inkeer van de zondaar komt God aan Zijn eer en wordt de aarde vervuld van Zijn glorie.

2. NASPREKEN

In de tweede plaats spreken we door te zeggen dat God heilig is na wat God zelf herhaaldelijk tegen Israël zegt: ‘Ik ben heilig.’ Daaruit vloeit de opdracht voort om zelf ook heilig te zijn: ‘Heilig moet u zijn, want Ik, de Heere, uw God, ben heilig’ (zie bijv. Leviticus 11:44; 19:2). “Het idee is dat de joden, door anders te zijn in hun gedrag, van God getuigen.”³

Gods heiligheid is expliciet verbonden met Zijn aanwezigheid bij Israël. Dat zegt Hij zelf. “Ik ben God, en geen mens, de Heilige in uw midden, en in de stad zal Ik niet komen” (Hosea 11:9). Wat betekent deze raadselachtige uitspraak? God is de Heilige in *Israëls midden*. Hij is niet alleen hoogverheven, maar als Hoogverhevene op aarde verbonden met een concreet volk en een concrete plaats. Zijn heerlijkheid, Zijn *Sjechina*, is voor altijd bij Israël. Het is Zijn keuze om Zijn Naam te doen wonen in Jeruzalem. “En in een andere stad zal Ik niet komen” (Rasji). Zo is Hij op aarde.

De Malbim (rabbi Meïr Leibush Weiss, 19de eeuw, Oost-Europa) legt het verband met het vervolg. God zal niet in de stad, nl. Samaria – want het is een profetie gericht aan Efraïm – komen, maar Hij zal Zijn volk daar uitleiden en

dan (vers 10) zullen zij achter de Heere aan gaan. Buiten de stad zullen zij de Eeuwige vinden die klaarstaat om met hen in ballingschap te gaan. Ook in de ballingschap zal Hij de Heilige in hun midden blijven.

Er is nog een andere uitleg, die hiermee niettemin helemaal samenhangt. God zal niet tot Zijn heilige troonzaal terugkeren, zolang Israël in ballingschap is en Zijn *Sjechina* niet in Jeruzalem kan rusten. De Heere heeft Zijn heiligheid op aarde helemaal verbonden met de bestemming van Zijn volk Israël.

GOD HEILIGT ZICHZELF

Dat was eigenlijk al duidelijk in de geschiedenis van de uittocht uit Egypte. God leidde Israël uit Egypte en Hij streed tegen farao om geëerd te worden ten koste van farao en ten koste van heel zijn leger (Exodus 14:4 en 17). Met welk doel? Zodat Egypte weet dat God de Heere is, doordat Hij geëerd wordt om farao en om zijn strijdswagens en om zijn ruiters.

Gods eer, Gods heiligheid is steeds in het geding. Mozes beroept zich daarop als de Heere het volk in de woestijn vanwege zijn zonde wil vernietigen. Welke reputatie zal de Heere dan bij Egypte en bij andere volken krijgen? “Hij heeft ze niet eens in het land kunnen brengen.” Gods heiligheid is in het geding in heel de geschiedenis van Israël en in al zijn lotgevallen. Israël is geroepen om heilig te zijn en daarmee ook Gods Naam te heiligen. De zonde van Israël ontheiligt de Naam van God en noopt God ertoe om Israël in de ballingschap te sturen (Leviticus 26). Maar anderzijds is de ballingschap van Israël zelf een ontheiliging van de Naam van God, zoals de vernietiging van Israël in de woestijn dat geweest zou zijn: “Toen zij aankwamen bij de heidenvolken waarheen zij gegaan waren, ontheiligden zij Mijn heilige Naam, omdat men van hen zei: Dezen zijn het volk van de HEERE en toch zijn zij uit Zijn land vertrokken” (Ezechiël 36:20). Door Israël terug te brengen in zijn land heiligt de Heere Zijn Naam weer (Ezechiël 36:23). Wat houdt dat in? “Dan zullen de volken weten dat Ik de HEERE ben, spreekt de Heere HEERE, als Ik in u voor hun ogen geheiligd word” (ib.). De

³ Sacks, ibidem. Zie ook de bijdrage van ds. Gerard Krol aan dit nummer.

heiliging van de Naam is de heiliging van God zelf. Zijn Naam is niet alleen Zijn aanwezigheid, maar ook Zijn 'reputatie'. God heeft Zijn reputatie verbonden aan Israël. En zo zal Hij onder de volken bekend zijn.

In de volgende hoofdstukken van Ezechiël is dat een terugkerend motief. De Heere betoont zich de Heilige door Israël terug te brengen in het land. Daar zal het weer mogen wonen. En dan, net als tegenover farao bij de Schelfzee, is Gods heiligheid in het geding als de vijanden van Israël het volk en het land aanvallen en proberen te vernietigen (Ezechiël 38). Want het is niet maar een aanval op een land en een volk, het is een aanval op Gods werk.

De terugkeer van het volk Israël is een werk van God waarin Hij zichzelf heiligt. Een aanval op dit werk is daarmee ook een

aanval op Gods heiligheid. God zal zichzelf dan heiligen voor de ogen van de volken (Ezechiël 38:23). Hoe doet Hij dat?

Een opmerkelijke tekst is Ezechiël 38:16b (NBV21): "Eens zal Ik je (d.i. Gog, de koning van Magog) naar mijn land brengen, en als Ik alle volken door jou, Gog, laat zien dat Ik heilig ben, zullen ze beseffen wie Ik ben." Hoe laat God door Gog zien dat Hij heilig is? Natuurlijk door Gog, die aan het hoofd staat van de macht die bij uitstek Israël en de God van Israël vijandig gezind is, voorgoed te verslaan, te onderwerpen en te vernietigen (Ezechiël 39: 1-8). "Dan zullen de volken weten dat Ik de Heere ben, de Heilige in Israël" (ib. vers 7).

In de Joodse traditie worden deze hoofdstukken, net als in veel christelijke uitleg, beschouwd als betrekking hebbend op de laatste, de definitieve strijd om Jeruzalem en in samenhang gezien met het laatste hoofdstuk van Zacharia. Beide gedeelten fungeren ook als *haftara* (profetenlezing) van het Loofhuttenfeest. Ook Zacharia 14 spreekt over de eindstrijd om Jeruzalem. Er worden in de eerste verzen gruwelijkheden beschreven die hopelijk niet zullen

hoeven gebeuren. Maar de vijandige volken worden verslagen. De Heere zal dan koning zijn over de hele aarde. En Hij zal één zijn en Zijn Naam zal één zijn. Alle volken stemmen dan in met de lof die Israël God toezingt.

Het laatste boek van het Nieuwe Testament, de Openbaring aan Johannes, neemt dit motief weer op. Degenen die het beest en zijn beeld overwonnen hebben zingen het lied van Mozes en het lied van het Lam: "Wie zou U niet vrezen, Heere, en Uw Naam niet verheerlijken? Immers, U alleen bent heilig. Want alle volken zullen komen en U aanbidden, want Uw oordelen zijn openbaar geworden" (15:4).

De vijanden die tegen God opstaan zullen vernietigd worden. Zoals ook degenen die in Israël tegen Hem opstonden in de

woestijn vernietigd werden. Of zal dat toch zijn zoals in de aangehaalde Talmoeppassage Broeria aan haar man voorhoudt, door de bekering van de goddeloze, van de boosdoener, waardoor de aarde zal worden vervuld met de heerlijkheid van de Heere (vgl. Numeri 14:21 en context)?

DE HEILIGE KOMT

De heiligheid van God is in het Nieuwe Testament niet anders dan in het Oude. De lofzang van de engelen die Jesaja hoorde, hoort ook Johannes als voor hem de deur van de hemelse troonzaal opengaat (Openbaring 4:1). Dag en nacht klinkt het huldebetoon van de vier wezens, die net als de serafim die Jesaja zag zes vleugels rondom hebben: "Heilig, heilig, heilig de Heere God, de Almachtige, die was, die is, en die komt! [...] U bent het waard, Heere, te ontvangen de heerlijkheid, de eer en de kracht, want U hebt alle dingen geschapen, en door Uw wil bestaan zij en zijn zij geschapen" (vers 4 en 8). De heilige God komt. Zacharia zei het al (Zach. 14:3): "Dan zal de HEERE, mijn God, komen: al de heiligen met U." Dan zullen hemel en aarde echt vol zijn van de glans van Zijn heerlijkheid.

Een aanval op Israël is een aanval op Gods werk

Israël als heilig volk

Een Goddelijke roeping

Heiligheid is strikt genomen alleen God toe te schrijven. Niettemin wordt van het Joodse volk verwacht dat het opklimt op de ladder van de heiligheid. In het bijzonder in het gebed op de Sabbat worden Gods werken en het gedenken van zijn goedheid uitgesproken. Nadat Gods daden van schepping en verlossing (uit Egypte) in gedachtenis zijn gebracht, stijgt de lofprijzing in uitbundigheid omhoog. De menselijke dankzegging voor Gods weldaden kan slechts een fractie van het gehele leven aanraken. Met de herhaalde aanhef 'Gezegend zijt Gij, Here onze God, Koning der wereld' heiligen Joden als mensen alles wat geschapen is door in lofprijzing en dankzegging God als Heer over al het zijne te belijden. God is het die de mensen door die zegening (*berachah*) het recht geeft te mogen delen in wat van Hem is. Hij alleen geeft de Joden zichzelf en hun medemensen de levenskracht. Zo heiligen zij zichzelf en hun medeschepselen. Zonder *berachah* pleegt men volgens de Talmoed diefstal.

DE TEMPELDIENST

In de tijd van de tempeldienst in Jeruzalem werd gedurende het Loofhuttenfeest het offer van zeventig stieren gebracht. Zeventig is het getal van de volkeren dat de gehele mensheid symboliseert. Dankzij dit offer dat Israël ook namens de volkeren bracht, werd voorkomen dat zij aan hun ongerechtigheden ten onder zouden gaan. Als de volkeren beseft zouden hebben wat dit plaatsvervangende offer voor hen betekende, zouden zij alles in het werk gesteld hebben om de verwoesting van de tempel te voorkomen. Israëls aanvaarding van de Torah voorkomt de ondergang van de wereld. Daardoor blijft het perspectief levend dat de volkeren tot de ware aanbidding van Israëls God komen.

De verwoesting van de tempel betekende dan ook niet het einde van Israëls opdracht. Volgens de Talmoed (tractaat *Berachot*) blijft dankzij de macht van het gebed de wereld bestaan (Genesis 26:4). Als Israël de wil van de Heilige God volbrengt, voegt het in zijn kracht barmhartigheid toe en doet het kloeke daden

(Psalm 60:14). Het doorgeven van Gods barmhartigheid brengt de goede verhouding tussen mensen. Heiliging brengt de hele schepping barmhartigheid. Alle volken op aarde worden gezegend, als Israël niet in zonde vervalt. Wanneer Israël Gods wil niet doet, verzwakt het en ontheiligt Israël Gods naam. De neiging tot het kwaad (*jetser hara*) krijgt dan vrij spel en de inwoning van God vlucht weg.

JODEN EN CHRISTENEN EN DE TORAH

Door trouw het juk van de Torah te dragen wekt Israël de volkeren op om de God van Israël te dienen. Dat hield voor de volkeren in dat zij leefden met de voor hen geldende noachitische geboden. Tijdens het apostelconvent in Jeruzalem dat in de Handelingen der Apostelen wordt vermeld, bestaat onenigheid over de vraag of gelovige heidenen opgenomen moesten worden in het Joodse volk (Hand. 15:5 vlg.). De Farizeese leden vonden dat nodig, maar Petrus niet. Jacobus, 'de broeder des Heren', kiest ervoor dat proselieten niet het juk van de hele Torah hoeven te dragen. Hij valt Petrus bij en stelt dat God heeft omgezien naar de heidenen en uit hen een gemeente (volk) heeft genomen voor zijn naam. Deze beslissing voert waarschijnlijk voort uit de uitstorting van de Heilige Geest.

De tegenwoordigheid van God wordt in de Joodse traditie vaak *shechinah* genoemd. Door David wordt de inwoning van de Here God zelfs aangeduid als de eeuwige God van onze vader Israël (1 Kronieken 29:10). Maar in de evangeliën treedt de woordkeus van de heiligheid van God in relatie tot zijn volk niet op de voorgrond. Wel is sprake van de heilige stad, Jeruzalem, waar God zijn heilighdom gevestigd heeft. Meestal worden de gelovige christenen heiligen genoemd. In het evangelie van Lukas wordt de naam van Jezus heilig genoemd, conform Gods gebod in Exodus: Heilig zijn voor Mij alle eerstgeborenen (Exodus 13:2). In Marcus wordt Jezus weliswaar de Heilige van God genoemd (1:29), maar Jezus bestraft de ongepaste uitspraak van de onreine geest die

dat zegt. Johannes de Doper heet rechtvaardig en heilig (6:20). De apostel Petrus past de tekst van Leviticus 19:2 toe op het volgen van Jezus: 'Maar zoals Hij die u roept Heilig is, wordt zo ook heiligen in heel uw wandel' (1 Petrus 1:15).

Deze tekst wijst indirect ook op de vervulling van de Torah. Zeker als wij mogen aannemen dat het Woord dat vlees geworden is zowel betrekking heeft op de Messias als op de Torah. In de Openbaring van Johannes (4:8) wordt de heiliging op hemels niveau uitgedrukt, waar Gods heerschappij en de Torah vandaan komen. Daar worden visionair vier levende wezens geïntroduceerd die in de hemel dag en nacht zonder ophouden roepen: Heilig, Heilig, Heilig, de Here God, de Almachtige, die was en die is en die komt. Toch geldt voor Israël als de vervulling op het hoogste niveau dat de Here zal regeren op de gehele aarde en voor altijd.

Volgens de Torah daalt Hasjem immers op aarde af. Hij openbaart zich aan Mozes. De grond waarop Mozes staat, als hij bij de berg van God (Sinaï) door de God van Abraham, de God van Isaak en de God van Jakob wordt aangesproken, is heilig (Exodus 3:5). Dat is door de aanwezigheid van de Here zelf. Op de Sinaï spreekt zijn Stem niet tot een enkeling, maar tot het gehele volk. Het volk Israël is dus bij uitstek het volk van de openbaring. Het verbond met Abraham en zijn nakomelingen dat Hij eerder gesloten had (Genesis 18:19), wordt in Exodus bij de berg Sinaï bekrachtigd. Dit verbond hield in dat zij zullen waken over de weg des Heren door gerechtigheid in rechtsheden te doen.

EEN SLOTVRAAG

In hoeverre voldoet Israël sinds de opstanding van Jezus aan de goddelijke opdracht tot heiliging? Volgens Matteüs (28:18) heeft Jezus gezegd: Mij is gegeven alle macht in de hemel en op de aarde. Zijn heiligheid beantwoordt zonder twijfel aan die van zijn hemelse Vader. Is Hij niet degene in wie het Woord vlees geworden is? Dat houdt toch in dat de hemelse

Torah in Jezus vlees geworden is. Zijn toelichting in de Bergrede wijst op zijn goddelijk perspectief, dat ook het perspectief van Israël is: het koningschap van God. Daartoe moeten ook de volkeren gebracht worden.

De discipelen hebben als zonen van Israël de Tora leren kennen en geleerd dat die in Jezus vervuld wordt. Die macht zal ze ondersteunen, als ze na de opstanding het heil aan de volkeren gaan brengen. Maar Jezus zegt elders zelf dat Hij niet gekomen is voor de volkeren of tot Israël als volk maar ten behoeve van de verloren schapen van het huis van Israël, de *am haärets* (Mat. 15:24). De volkeren zullen door de verlichting van de Heilige Geest kennis maken met de vleeswording van de Torah. De geschiedenis van de vrouw uit Kanaän, die Jezus als Messias (Zoon van David) aanspreekt, laat de grootheid van het heil zien. Zij vindt de kruimels genoeg. Het brood is voor de heren (de Joden).

De toespraak van Jacobus tijdens het Apostelconvent opent een veelbetekend vergezicht. Daar profeteert hij dat de vervallen tent van David weer opgericht zal worden (Amos 9: 11,12). Dat is het herstel van Israël, dat in de tijd van Jezus gebukt gaat onder de bezetting van Rome. En op bevel van Pilatus is Jezus gekruisigd. Jacobus zegt niet dat de Joden zich ook mogen beperken tot de noachitische geboden. Integendeel.

De last die op het Joodse volk blijft rusten, dat is het juk der Torah, is voorwaarde voor de verlichte taak van de volkeren. De inwoning Gods, de *shechinah*, is bij degenen die de Torah doen.

Jacobus motiveert dat met de voortgang van de prediking sinds generaties. In elke stad wordt in de synagogen Mozes (de hele Torah) gepredikt (Hand. 15: 21). In de visie van Jacobus is de heilige taak van het herstelde Israël één met het vleesgeworden Woord dat Jezus heeft gepredikt. Daarmee worden de overgebleven volkeren (heidenen) tot de ware aanbidding van Israëls God gebracht. De synagoge straalt zegen uit.

De heiligheid van het Land

Hof van Eden, navel
van de aarde

Het land waar Israël vanouds woont noemt de Bijbel hun land. Het draagt nu zelfs de naam van het volk. Maar meer en eerder dan dat is het toch Gods land.

DS. HENK POOT

Dat is ook de reden dat we spreken over het 'Heilige Land'. In Deuteronomium 11 wordt Israël bekend gemaakt met de uniciteit van het land waar zij heen geleid worden na de bevrijding uit Egypte. De Heere zegt: 'Maar het land waarheen gij trekt om het in bezit te nemen, is een land van bergen en dalen, dat water drinkt van de regen van de hemel; een land, waarvoor de Heere, uw God zorgt; bestendig zijn de ogen van de Heere, uw God daarop gericht, van het begin van het jaar tot aan het einde' (11:11 en 12). En even verderop in hetzelfde hoofdstuk wordt de omvang van het land genoemd: 'Elke plaats die uw voetzool betreedt, zal van u zijn, van de rivier af, de rivier de Eufraat, tot aan de westelijke zee toe zal uw gebied zich uitstrekken. Niemand zal voor u standhouden' (vers 24, 25).

ERFDEEL VAN DE HEERE

Daarmee wordt nogal wat gezegd en beloofd. Belangrijk is, dat de Heere zelf zijn volk daarheen brengt en dat het land en het leven daar door God gevoed en gezegend wordt. Je kunt daar ook eigenlijk alleen wonen als je opkijkt naar de hemel en als je de bijzondere relatie van God met het land respecteert.

In de Bijbel wordt het land, de *nachala*, het

erfdeel van de Heere genoemd. Het is in de eerste plaats van Hem en de kinderen van Israël wonen er bij Hem, als bijwoners op zijn gebied. Zij kunnen dan ook niet eigenmachtig met het land omgaan, want het is niet van hen. Zo kunnen zij er geen delen van naar eigen inzicht verkopen (Leviticus 25:23) en Gods oordeel gaat over naties die *Zijn* land verdeeld hebben.

De vraag is natuurlijk waarom de Schepper van het universum – zo begint de Heilige Schrift immers – een strook land die zich bevindt tussen de Middellandse Zee en de woestijn, Zijn bijzondere eigendom noemt. Het antwoord dat de wijzen van Sion geven is dat het de plaats is van het paradijs. Hier is het allemaal begonnen. Hier betreedt de Heere de planeet aarde. Hier begint Hij na het debacle van de torenbouw van Babel aan wat we de heilsgeschiedenis zullen gaan noemen, hier openbaart Hij zich aan mensen, hier ook zal in de toekomst een nieuwe aarde gestalte krijgen, een wereld waarin alleen Hij God genoemd zal worden en van waaruit de shalom heel de aarde zal bedekken.

Zo vreemd is die gedachte niet. Het land wordt de navel van de aarde genoemd en er zijn veelvuldige toespelingen op de Hof des Heeren. Als later Juda in ballingschap gaat

verandert het land van een tuin in een wildernis en als het volk weer terugkeert verandert de woestijn weer in een land als de hof van Eden. We vinden die aanwijzingen zelfs terug in het Nieuwe Testament, als in het centrum van het evangelie gezegd wordt dat Jezus bidt in de hof en naar de hof van de hogepriester geleid wordt en de hof van Pilatus en na zijn dood opstaat in de hof. Dat is maar niet een toevallige woordkeuze.

LECH LECHA

De bekende perikoop uit de Torah, die begint met de roep aan Abram om zijn land en zijn clan te verlaten en op weg te gaan naar het land dat God hem wijzen zal, het *Lech Lecha*, vertelt niet waar het land precies te vinden is. Alleen door de Heere te zoeken en zijn relatie met Hem vast te houden, komt Abram waar de Heere hem brengen wil. En dat is vol betekenis. Vol betekenis is het ook dat de heiligheid van het land er eerder is dan de heiligheid van Israël. Zo wordt erop gewezen dat we al in Psalm 132 horen dat de Heere Sion verkoren heeft en Hij het Zich als Zijn woning begeerd heeft (vers 13), 'Dit is mijn woonplaats voor immer' (vers 13), en pas in Psalm 135 gesproken wordt over de verkiezing van het volk: 'Want de Heere heeft Zich Jakob verkoren en Israël tot zijn eigendom' (vers 4). Terzijde zij opgemerkt dat God al eerder het land heeft geschonken aan Sem, de zoon van Noach. Voor de Joodse uitleggers van de Schrift is hij niemand anders dan Melchizedek, de rechtvaardige koning, die Abram, eenmaal in het land, zal ontmoeten.

De Heere noemt het hart van het land, Jeruzalem of Sion, de voetbank van zijn voeten. Daarboven in de hemel is dus zijn troon

en Hij beveelt de kinderen van Israël Hem daar te eren en te dienen en daar bij Hem te wonen voor eeuwig (Ezechiël 43:7).

Het is de aanwezigheid en de heiligheid van de Heere die het land anders maakt dan alle andere landen van de wereld en het is de heiligheid van God waarin Israël delen mag en die het tot een heilig volk maakt (Exodus 29:43).

Je zou kunnen zeggen dat er een soort driehoeksverhouding is tussen God, het land en het volk. De Heere heeft het land verkoren en ook Abram en het volk dat uit hem geboren wordt. God heeft zijn eigen bijzondere relatie met Israël. Hij noemt het zijn gemeente en zijn erfdeel (Psalm 74:2) en Hij geeft het zijn onderwijs, zijn Torah om te weten hoe je leeft als heilig volk voor zijn Aangezicht. Maar Hij heeft ook een bijzondere relatie met het land. Daarom kent het land eens in de zeven jaar ook zijn eigen sabbat. Jesaja vertelt dat God het land zelfs huwt (Jesaja 62), wat overigens ook gezegd wordt van het volk (zie de profeet

Hosea). Deze verhouding is belangrijk. Als Israël God verlaat, wordt het land verontreinigd, door afgoden en verkeerde seksuele relaties en door de wees en de weduwe te verdrukken. Kortom als Israël niet meer luistert naar de woorden van de Torah. Dan kan het land het volk zelfs uitspugen

(Leviticus 18:28). Zo is het land ook verontreinigd door de volken die er woonden in de periode dat de kinderen van Israël in Egypte verbleven (idem vers 28, 29).

Er is een soort driehoeks- verhouding tussen God, het land en het volk

VERLANGEN NAAR HET LAND

Het volk Israël is verstrooid over heel de wereld. Daarmee zeg ik niets nieuws. Voor

De diaspora is eigenlijk een abnormaliteit

een deel is dat het gevolg van de ballingschap-
pen waar de Bijbel over spreekt, voor een
ander deel door de agressie van de naties. Zo
is de diaspora na de oorlogen met Rome in de
eerste en tweede eeuw vergroot, na de komst
van de Arabieren met de islam en later ook
als gevolg van de kruistochten. Daarnaast
hebben aan het begin van onze jaartelling ook
veel Joden hun heil elders gezocht. Dat neemt
niet weg dat de kinderen van Israël altijd
het land bewoond hebben, de eeuwen door
tot op de dag van vandaag, ook al kwamen
er anderen naar het land. De aanwezigheid
van Joden in het land heeft de anderen altijd
voorgehouden dat de diaspora eigenlijk een
abnormaliteit is. Sommigen hebben welis-
waar gezegd dat het Joodse volk als lichten
aanwezig geweest zijn in de wereld, andere
stemmen in Israël hebben gesproken over de
diaspora niet alleen als een straf op de zonde
maar ook als een zonde op zich.

Het verlangen naar het land is allereerst
een verlangen van de Heere zelf. In de profeet
Zacharia lezen we dat Hij met vurig verlan-
gen uitziert naar Sion en belooft om daar in
alle volheid en heerlijkheid terug te keren
(hoofdstuk 8). Blijkbaar was Hij al die tijd ook
aanwezig in de diaspora en in de ballingschap
van het volk. Het einde van Ezechiël vertelt
over de nieuwe heerlijkheid van Jeruzalem,
van het land en van de tempel en besluit met
de belofte dat de naam van Sion zal worden
de Heere is aldaar.

En als het over Israël gaat, dan zegt de
Heere dat Hij zijn volk met heel Zijn hart
en met heel Zijn ziel zal planten in het land
(Jeremia 32:41).

Ook Israël zelf kent het diepe verlangen van
de terugkeer. Dat het Joodse volk terugkeert
naar het land dat de Romeinen ooit Palestina
genoemd hebben, is geen romantisch verlan-
gen naar een land waar het volk ooit geboren
is en een lange geschiedenis gekend heeft.
Het is veel meer. Om de stichting van de staat
te verklaren als een antwoord op de Shoah
is ook maar ten dele juist. Het gaat om de
heiligheid en het unieke geheim van Israël

zelf. Het beseft dat het in de diaspora het gevaar loopt om haar geheim prijs te geven en te assimileren. Het beseft ook dat het nooit ten volle buiten het land de Torah zal kunnen naleven en dat het gevaar van vergeestelijking op de loer ligt. De ziel heeft zeg maar ook een lichaam nodig. De Torah omhelst immers het gehele leven en daarom zijn Joden ook in de ballingschap, hoe ver van het land ook verwijderd, altijd nauwgezet de geboden betreffende de landbouw in het land blijven bestuderen.

TERUGKEER VANWEGE DE TOEKOMST

Rabbi Nachman vertelt in een van zijn studies waarom het volk Israël na de ondergang van het Egyptische leger en de farao niet is teruggegaan naar Egypte en daar de macht heeft overgenomen. Het antwoord is eigenlijk hierboven al gegeven. Maar er is meer. Het gaat ook om de toekomst.

Martin Buber zal het zo onder woorden brengen: de terugkeer is nodig voor het Joodse volk 'um seine Aufgabe an der Errichtung des Gottesreiches erfüllen zu können, braucht es Erde unter den Füßen, eigene Erde.' Nu zal niet iedereen dat gelijk volmondig na spreken. Maar het is wel waar dat de terugkeer alles te maken heeft met de toekomst. Want eenmaal terug in het land zal de heilige Geest worden uitgestort op Israël, eenmaal terug in het land zal het volk nauwgezet wandelen in de wegen van de Heere en eenmaal terug in het land zal Israël daar de Messias en het Koninkrijk van God ontvangen. En, om niet te vergeten, eenmaal in het land, zal ook de belofte in vervulling gaan dat het land verlost wordt, dat het weer terugkeert tot zijn oorspronkelijke vorm van reinheid en heiligheid. Als ik spreek met de bewoners van het hartland van Israël, Judea en Samaria, dan spreken zij vaak over de verlossing van het land. Hun aanwezigheid daar is er niet vanwege historische banden of vanwege de immense ruimte en de schoonheid van de natuur. Het gaat om het land als de bruid van God.

In dit verband is het goed om te zeggen dat het land in de ogen van Israël drie graden van

**Israël beseft
dat het nooit
ten volle
buiten het
land de Torah
zal kunnen
naleven**

heiligheid heeft, drie kringen zo je wilt: de buitenste kring van heiligheid is Galilea in het noorden en de Negev met de Dode Zee in het zuiden en de grote agglomeratie aan de kust. De tweede cirkel naar binnen toe is Judea en Samaria. Daar liggen de plaatsen die we kennen uit de Bijbel: Shilo en Bethel, de berg van de vloek en van de zegen, Hebron met de graven van Abram en Sarah en de anderen. En hart van alles met de hoogste graad van heiligheid is Jeruzalem, met de berg Sion, met de Olijfberg en de plaats van de Tempel, de voetbank van Gods voeten. Niet voor niets noemt een wereld die God vergeet dit de 'bezette gebieden', waar geen Joodse aanwezigheid geduld zal worden. Het gaat om God en zijn Gezalfde, niet waar (Psalm 2)?

EN DE KERK?

Spreekt het Nieuwe Testament misschien een andere taal? Het is duidelijk dat het in het evangelie gaat om de komst van het Koninkrijk en om de voorbereiding daarop. Wat nieuw is, is dat in de volheid van de tijd de boodschap van het Koninkrijk gedeeld wordt de volkeren. Wat dat betreft staat de apostel Paulus in het middelpunt. Maar dat betekent nog niet dat de boodschap van de Heilige Schrift nu ineens universeel wordt. Dat was ze al.

Het is van meet af aan gegaan om het heil voor de wereld. Daar spreekt de roeping van Abram al over. En omdat de profeten spreken over de God van Israël als de enige en ware God, is de gang naar de volkeren mogelijk en voorbereid. Maar dat wil natuurlijk niet zeggen dat daarmee alles wat tevoren geopenbaard is zijn kracht verloren heeft. In tegendeel, het gaat bij de volkeren om het toegevoegd worden aan de eeuwenoude gemeente van God, Israël.

Daarom is er ook een grote discussie merkbaar tussen Paulus en zijn collega's, niet omdat Paulus een nieuwe godsdienst sticht waar Joden dan bij aan kunnen sluiten, maar omdat niet-Joden binnengeleid worden.

Het land doet er dus toe. Daarom begint Lukas zijn evangelie zoals hij begint. Daarom vertelt hij over een man van hoge geboorte die weg reist naar een ver gelegen land maar op een gegeven moment ook weer terugkeert (Lukas 19). Daarom wordt geopenbaard dat Jeruzalem door de heidenen vertreden zal worden totdat hun tijd vol is (Lukas 21:24). Wie het Joodse evangelie van Johannes doorziet weet dat het gaat om een nieuwe Exodus en de verzameling van alle stammen van Israël in het land. We hebben vaak gezegd dat het land in het Nieuwe Testament verondersteld is, maar er is meer van te zeggen. Als er staat dat Jezus een dienaar van Israël geworden is om alle beloften aan de vaders te bevestigen (Romeinen 15:8), dan kun je moeilijk om de beloften aan de aartsvaders heen.

God verandert niet en de heiligheid van het land wordt niet prijsgegeven. Dat verklaart ook de voortdurende strijd om Sion. Het gaat maar niet om de slag om de Ardennen! Hier zal de Messias komen en vanhier zal de vrede over de aarde stromen, hier zullen de volkeren komen om in de

wegen des Heeren onderwezen te worden en op de plaats van de tempel zal het gebedshuis komen waar de volkeren om Israël heen de Heere zullen aanbidden.

Het Land is heilig, het is erfdeel van de Heere, waar het begon zal het eindigen of opnieuw beginnen en wij staan er met de kerk niet met de rug naartoe. Wij hebben lief wat God lief heeft en wat voor Hem heilig is, is het ook voor ons.

**God verandert
niet en de
heiligheid van
het land wordt
niet prijsgegeven**

Eretz Jisrael

Het heilige land
in de Bijbel

Waarom is er zoveel te doen over dat kleine strookje land aan de uiterste oostkant van de Middellandse Zee?

DS. IWAN DE GRAAF

Nog buiten het gegeven gerekend dat het een economisch en militair strategisch interessant gebied is. Niet alleen is dat het eerste wat opvalt wanneer je naar de wereldkaart kijkt. Ook historische wederwaardigheden laten dit zien. Wereldrijken en wereldheersers hadden en hebben belang bij het in bezit nemen van dit gebied. Het ligt aan zee en vormt zo een poort vanuit zowel noord, zuid als west. Het staat direct via het land in verbinding met zowel Afrika als Azië. Helemaal niet verwonderlijk dat Israël en Jeruzalem op oude landkaarten als navel van de wereld wordt voorgesteld. Niet alleen op oude landkaarten maar ook de profeet Ezechiël praat in die termen (zie Ezechiël 5:5,6, letterlijke term in 38:12).

GAN-EDEN

Waar begint de zoektocht naar het heilige land? Hoe komen we erbij om dit land heilig te noemen en wat betekent dit eigenlijk? In de eerste hoofdstukken van de Bijbel wordt er een naam gegeven aan een gebied: 'גֶּן־עֵדֶן', de hof van Eden. Dit is van theologische betekenis en tegelijk een topografische aanduiding. Historisch-kritisch bekeken gaat het 'slechts' om een mythologische omschrijving van de volmaakte plaats op aarde waar de eerste mens werd geplaatst. De latere toestand van de mens en de wereld zijn daarvanuit te verklaren. Het paradijs is ontoegankelijk geworden en oordeel is over de hele schepping gekomen. De zonde en het verval deden hun intrede en dit verklaart de oorsprong van het gebrekkige, vergankelijke en gewelddadige bestaan van het heden. Het wordt beschouwd als een

oerverhaal dat de aanzet geeft tot latere theologische beweringen en standpunten.

Vanuit een historisch-kritische benadering wordt de legitimiteit van het spreken over de oorsprong van een 'heilig land' meteen onderuit gehaald. De historisch-kritische benadering is geboren uit het rationalisme en de moderniteit. Vanuit de veronderstelling dat de waarheid uitsluitend te achterhalen is met 'verstand'. Heiligheid is een categorie van hele andere aard. Net als het 'spreken van God' in de Bijbel of het formuleren van een religieuze traditie. Zijn deze categorieën of werelden wel te verenigen? Bestaat er een 'objectieve' waarheid over het 'heilige land'? En toch spelen deze begrippen en ideeën een onmiskenbare rol in het Midden-Oosten. Vanuit het westen kunnen wij er anders naar kijken of het er niet mee eens zijn. Feit is dat opvattingen over het 'heilig land' onverklaarbaar en onbegrijpelijk zullen blijven zonder kennis van religieuze bronnen. Feit is ook dat in de actualiteit al deze categorieën door elkaar lopen en meestal niet van elkaar te scheiden zijn.¹

ISRAËL, LAND VAN DE BELOFTE

Binnen de joodse, rabbijnse traditie is de berg Moria de plek waar God aarde nam om de eerste mens te bootsen.² Het is dus niet verwonderlijk dat daarmee Israël en Jeruzalem als de navel van de aarde wordt gezien. Op die plaats begon de schepping. Op die plaats was de hof van Eden. Op de berg Moria bouwde in latere tijden Abraham een altaar om naar Gods opdracht zijn eerstgeboren zoon Izaak te offeren. Dit was een test van het geloof van Abraham. Uiteindelijk mocht hij Izaak niet

1. Over de herkomst van de historisch-kritische methode: www.theologie.nl/friedrich-christian-bauer-en-de-tubinger-school/
2. Midrasj Bereesjiet Rabba (Genesis Rabba) 14:8 en 85:1; Talmud Chullin 60b

offeren, maar voorzag God in een plaatsvervangend offer. Een ram, met zijn hoorns verward in het struikgewas.

Op die plaats zou nóg later het heilige der heiligen van de tempel komen. De berg Moria wordt gezien als de huidige tempelberg. In deze tempel zouden jaarlijks de paaslammeren worden geslacht. De apostel Paulus noemde later Christus het Paaslam dat voor ons is geslacht.³ Hij stierf aan het kruis op hetzelfde moment dat het paaslam door de hogepriester werd geslacht als 'offer voor de natie'.

Natuurlijk is wetenschappelijk onderzoek relevant en belangrijk. Dit heeft ons veel gebracht en gegeven. We kunnen onderzoeken, meten, observeren en interpreteren. Vanuit een wetenschappelijke benadering kunnen we aan bronnenonderzoek doen en manuscripten, termen en begrippen op een rijtje zetten. Maar welke conclusies kunnen we daaruit trekken? Dat deze bronnen bestaan? Dat zeker, Maar wat betekenen ze? Hoe moeten we ze interpreteren? Wat impliceren teksten? Het achterhalen van de betekenis en het interpreteren ervan behoort tot een andere categorie. Daarmee belanden we in de wereld van de taal, traditie, symboliek en hermeneutiek.

EIGENAAR

Vanuit de rationele benadering wordt niet helder waarom drie grote monotheïstische wereldreligies zoveel belang hechten aan Israël én Jeruzalem. Bijbelonderzoek maakt al snel duidelijk dat er voor joden én christenen een claim op Israël ligt als heilig land en Jeruzalem als heilige stad. In de Koran blijkt de islam helemaal niet het eigendomsrecht op te eisen, integendeel. Rabbijn Evers schrijft op 1 mei 2023 over een door hem bijgewoonde studiedag over o.a. Soera 5:21.⁴ De bloedige geschiedenis is helaas geen bevestiging van dit beeld. Door alle eeuwen heen. Kruistochten, pogroms en intifada's zijn de concrete uitwerkingen van de haat en nijd rond Israël en Jeruzalem. De uiteindelijke vraag dringt zich keer op keer aan ons op: wie is rechtmatig eigenaar van het

heilig land? Wie kan de meest geloofwaardige, rechtmatige claim neerleggen? In plaats van de vraag: wat maakt het land Israël en de stad Jeruzalem nu heilig?

Deze vragen dringen zich met name in de actualiteit op. Al decennia lang wordt Israël geconfronteerd met terrorisme door extreme islamitische groeperingen. Vanaf het uitroepen van de onafhankelijkheid van Israël in 1948 na de Tweede Wereldoorlog werd het recht van joden om terug te keren naar Ha Aretz betwist en bestreden. Hun eeuwenoude band met het land ontkend. Zelf slachtoffer van de duivelse holocaust, wordt Israël in de tegenwoordige tijd door velen beschuldigd van 'genocide'.⁵

De valse narratief van de zgn. oorspronkelijke Palestijnse staat die toebehoort aan de (arabische) Palestijnen wordt wereldwijd klakkeloos overgenomen. Bij de terroristische inval van Hamas op 7 oktober 2023 werden duizenden onschuldige burgers van Israël gedood, verminkt, verkracht en ontvoerd. Nooit eerder werd Israël zó weggezet als onrechtmatige bezetter.⁶

Als een land van Godswege wordt toegewezen aan een persoon en aan zijn nakomelingen dan doet dit onze moderne wenkbrouwen fronsen. Dat komt omdat wij denken vanuit de westerse manier van kijken naar soevereiniteit en volkerenrecht. Eveneens ontstaan en gebaseerd op rationalisme en moderniteit.

3. 1 Korintiërs 5:7
4. www.christenen-voorisrael.nl/artikelen/de-koran-het-land-israel-is-voor-de-joden-bestemd
5. Een moedig standpunt hierover vanuit Staphorst: <https://cvandaag.nl/106515-sgp-staphorst-spreekt-steun-uit-aan-israel-woord-genocide-is-misplaatst-en-ongepast>
6. Een indrukwekkend stem is die van Hassan Mosab Yousef, zoon van één van de oprichters van Hamas. Hij spreekt over de valse Palestijnse narratief en bevestigt de rechtmatige claim van Israël op het heilige land (Hassan Yousef, Mosab (2010). Son of Hamas: A Gripping Account of Terror, Betrayal, Political Intrigue, and Unthinkable Choices)

We hoeven niet heel ver terug in de tijd om deze principes stevig te relativeren. Slavernij en koloniaal denken zijn nog altijd niet zo heel ver weg. Vanuit het westen is door de eeuwen heen ongeveer de hele wereld gekoloniseerd. Niet van Godswege, eerder vanuit opportunisme en machtsdenken. Inmiddels zijn er door dekolonisatie onafhankelijke, soevereine staten ontstaan. Slavernij wordt met terugwerkende kracht verworpen en bestreden. Tot op de dag van vandaag leveren deze onderwerpen vraagstukken op waar we maar lastig antwoord op kunnen geven, niet alleen in de vorm van migratievraagstukken en het omgaan met de gastarbeidersproblematieken. Religieuze, traditionele en symbolische perspectieven vormen daarbij complexe vraagstukken.

Aan Abraham wordt in Genesis 12:1 de opdracht gegeven om 'naar het land te gaan dat God hem zou wijzen'. Hij ontmoet Melchisedek, de koning van Salem (Genesis 14:18). Deze koning-priester spreekt uit dat het God, de Allerhoogste is die Abraham de overwinning over zijn vijanden heeft geschonken. Salem wordt geïdentificeerd als Jeruzalem. Een reden hiervoor is van oudsher Psalm 76:3 waar Salem verbonden wordt met Zion. Het meest uitgesproken is de landbelofte aan Abraham in Genesis 17:8: 'Ik zal aan u en aan uw nageslacht het land, waarin gij als vreemdeling vertoeft, het ganse land Kanaän, tot een altoosdurende bezitting geven.'

Er volgt een lange periode in de geschiedenis van Israël van het verblijf in Egypte en de tocht door de woestijn. Deze tocht leidt het volk terug naar het 'beloofde land'. Een afgeleide term die niet letterlijk voorkomt in de

Bijbel. Als het gaat om het land en de omvang ervan is de omschrijving aan Mozes opvallend gedetailleerd. In Deuteronomium 34:1-4 kijkt Mozes vlak voor zijn sterven uit over het land vanaf de berg Nebo. God bevestigt opnieuw dat het hier gaat om het land dat Hij aan het nageslacht van Abraham, Izaak en Jakob onderdeel heeft beloofd.

ISRAËL, HEILIG LAND VOLGENS DE ISLAM

Hoe zit het met de islamitische claim op Israël als 'heilig land'? Moslims wereldwijd beschouwen Israël als heilig land, met name vanwege Jeruzalem. De Al-Aqsa moskee is daar gelegen. Deze moskee is de derde heilige plaats binnen de islam na Mekka en Medina. De profeet Mohammed maakte vanaf deze plek volgens de traditie de Isra-en-Mi'raj, zijn nachtelijke reis naar de hemel, op 'Buraq', een bovennatuurlijk, hemels wezen. 'Buraq' vloog Mohammed van Mekka naar Jeruzalem en vandaar naar de hemel, waar hij allerlei ontmoetingen had. Bijvoorbeeld met Adam, Mozes en Jezus. Van 'Allah' ontvangt hij instructies waar moslims zich aan moeten houden. De koran omschrijft dit alles in Soera Al Isra (17:1). In

deze soera wordt de Al Aqsa de verste moskee genoemd. Islamitische geleerden interpreteren dit als de Al Aqsa moskee in Jeruzalem.

De heiligheid van het land wordt daarbij verbonden met de profeten die er hebben geleefd, profeten die ook in de Koran een plaats hebben. Waaronder Ibrahim (Abraham), Musa (Mozes) en Isa (Jezus). Veel plaatsen worden verbonden met deze namen, waarmee hun religieuze betekenis binnen de islam wordt versterkt.

De Al-Aqsa moskee is de derde heilige plaats binnen de islam

De legitimiteit van de joodse claim op Israël als heilig land zou ontkend kunnen worden omdat deze claim vooral is gebaseerd op literaire bronnen. Dat geldt dan ook voor de claim van de islam. Die put daarbij ook nog eens vanuit bronnen van fors latere datering. In de zevende eeuw, nadat Mohammed zijn openbaringen heeft ontvangen, werd de Koran vastgesteld onder kalief Uthman. De Koran, waarin namen en gebeurtenissen uit de joodse Bijbel zijn overgenomen, wordt voorgesteld als de laatste en enige juiste

In dit perspectief kan de islam worden gezien als een vervangings-theologie

openbaring, met her en der herzieningen van het origineel. Zie met name in Soera Aş-Sāffāt (37:100-111) waarin Ibrahim wordt uitgedaagd om Ismaël te offeren in plaats van Jitschak. Een ernstige aanpassing met grote consequenties. In dit perspectief kan de islam worden gezien als een vervangingstheologie. Zoals de christelijke Kerk zich rond de vierde eeuw na Christus onder Constantijn de Grote in toenemende mate is gaan zien als het 'ware Israël', in plaats gekomen van het letterlijke Israël, ziet ook de islam zichzelf als rechtmatige voortzetting, als nakomeling van Ibrahim, als het volk waarmee Allah verdergaat. En zo zijn Israël en Jeruzalem voor hen rechtmatig ontvangen 'heilig land'.

Een andere reden om Israël als heilig land van de islam aan te duiden is politiek van aard. Het land was gedurende lange perioden in de islamitische geschiedenis onderdeel

van islamitische rijken, zoals het Rashidunkalifaat, de Omajjaden, Abbasiden, en later het Ottomaanse Rijk. Jeruzalem werd gaandeweg ook een belangrijk religieus en cultureel centrum binnen de islamitische wereld.

De huidige politieke claim op Israël en Jeruzalem vanuit de islam moet verbonden worden met de wijze waarop vanuit de islamitische wereld wordt gekeken naar landen. De landen van de wereld zijn in te delen naar gradaties. De wereld bestaat uit: Dar al-Islam ("Huis van de islam"): gebieden waar de islamitische wet (sharia) wordt toegepast en waar moslims vrij hun religie kunnen belijden. De rest is Dar al-Harb ("Huis van de oorlog"): gebieden waar de islamitische wet niet geldt en waar moslims mogelijk onder druk staan of hun geloof niet vrij kunnen belijden. Tot slot is er nog een tussencategorie: Dar al-'Ahd of Dar al-Sulh, "Huis van het verdrag", waar er vrede of een overeenkomst is tussen een islamitisch rijk en niet-islamitisch gebied.

Het westen zou er verstandig aan doen om de recent door Israël gevoerde oorlog tegen Iran, met als hoofddoel de verrijking van uranium voor de productie van nucleaire wapens te stoppen, in dit kader te zien. Waarbij Israël de hele wereld met klem waarschuwt tegen de ambities van Iran, omdat het niet 'slechts' gaat om de vernietiging van de staat Israël, maar om de onderwerping van de westerse wereld aan de islam en het invoeren van de sharia wetgeving. In EW Magazine (17 juni 2023) stelt René van Rijckevorsel helder: 'Het is juist te 'betreuren' dat de EU zich niet achter Israël schaaft'.

Veel moslims beschouwen Israël als onderdeel van Dar al-Islam, omdat het eeuwenlang onder islamitisch bestuur stond (van 637 n.Chr. tot het begin van het Britse Mandaat in 1917, met uitzondering van de kruistochten). Daarom leidt het idee dat dit gebied nu onder Joods-Israëliisch bestuur staat tot een gevoel van verlies of onrecht, want een gebied dat ooit onder islamitisch bestuur viel, behoort

volgens sommige traditionele opvattingen terug te keren naar Dar al-Islam.

HET HEILIGE CHRISTELIJKE LAND

Waardoor wordt voor christenen de heiligheid van het land Israël bepaald? Voor christenen is het land Israël heilig omdat de Bijbelse geschiedenis zich hoofdzakelijk daar afspeelt. Dat delen zij met de Joden, maar het wordt vaak op eigen wijze beleefd. Van Abraham, Izaak en Jakob naar Egypte en onder leiding van Mozes via de woestijntocht weer terug naar het beloofde land. Leven onder leiding van de richters en daarna de koningen. De splitsing van het land in een noord- en een zuidrijk. De twee ballingschappen en de (gedeeltelijke) terugkeer. De christenen lezen het en weten het. Maar het gevoel van verbinding met het land Israël als heilig land is daarin niet vergelijkbaar met hoe Joden dit beleven.

Het Oude Testament is voor de meeste christenen vooral van belang als onderdeel van de heilsgeschiedenis die uitmondt in de komst van de Messias, Jezus Christus. Daar begint voor veel christenen de verwarring. Het gebeurde wel allemaal in dat land, zoals de profeten ook hadden voorgezegd. Jezus werd wel geboren in dit land. Maar wat met het volk Israël, wat met de Joden die de Messias (nog) niet hebben aangenomen? De tijden zijn veranderd volgens velen. Soms worden Oude en Nieuwe Testament tegen elkaar uitgespeeld. Of anders gezegd wordt de wet en het houden ervan als afgeschaft beschouwd omdat de genade en het geloof ervoor in de plaats zouden zijn gekomen. De wereld is Gods werkplaats geworden. Niet langer gaat het om dat ene land, dat heilige land.⁸

Maar al te vaak lijkt het in Kerk niet langer te gaan om de eeuwige beloften die God aan Israël heeft gedaan. Beloften die het land én het volk heiligen. In de hierboven aangehaalde vervangingstheologie heeft de Kerk de plaats ingenomen van Israël. Een gedachte die geleid heeft en nog leidt tot antizionisme en antisemitisme. In de Kerk is hierover verdeeldheid en verwarring. In de periode van de kruistochten moest het heilige land bevrijd worden, niet alleen van de moslims, maar ook van de Joden om als Kerk te kunnen heersen. In de actualiteit lijken christenen opnieuw mee te gaan in de negatieve berichtgeving over de rol van Israël in Gaza en het Midden-Oosten. Berichtgeving die gevoed wordt door een politiek die te maken heeft

met opvattingen rond 'de heiligheid van het land'. Maar is het allemaal heilig vuur dat er brandt?

Vervangings- theologie leidt tot antizionisme en antisemitisme

De heiligheid van het land, de heiligheid van de stad, de heiligheid van het volk. Het is een tocht door de tijd. Het is een positie én een roeping. Niet afhankelijk van macht of erkenning.

'Want de genadegaven en de roeping Gods zijn onberouwelijk' (Rom. 11:29). De God van Abraham, Izaak en Jakob ontfermt zich in Jezus Christus over zijn volk Israël én over alle volken van deze wereld.

8. Deze visie vinden we bv. bij dr. Steven Paas: "Israel, Land, Volk en Staat. Een theologisch onderzoek" (2013)

Waarom de kerk niet langer zonder het Messiaans-Joods perspectief kan

Deel 1

Begin van dit jaar, 16 en 17 januari, was de messiaans-joodse theoloog dr. Mark S. Kinzer op uitnodiging van de Jules Isaac Stichting twee dagen in Nederland. Donderdag 16 januari gaf hij een lezing tijdens de studiedag in de Poortkerk in Veenendaal. Het thema van de studiedag was *'Messiaanse joden en joodse christenen samen – Postmissionary Messianic Judaism, Yachad BeYeshua¹ en het herstel van het gewonde volk van God'*. Vrijdag 17 januari was Mark Kinzer de hoofdspreker tijdens een symposium aan de Christelijke Hogeschool Ede.¹

JEROEN BOL

1. Al de lezingen zijn terug te kijken op julesisaac-stichting.org.

Zelf hield ik, als voorzitter van de Jules Isaac Stichting, op 16 januari een lezing waarin ik een lans brak voor het belang en de uniciteit van de messiaans-joodse theologie. Deze heeft de afgelopen twee decennia een forse ontwikkeling doorgemaakt. De titel van mijn lezing was 'Waarom de kerk niet langer zonder dit messiaans-joods perspectief kan'. Dit artikel is de bewerkte versie van deze lezing.

HERSTEL

Het is geen geheim dat de Jules Isaac Stichting het herstel van het gewonde volk van God hoog op haar agenda heeft staan. Het was voor ons een belangrijke reden om in 2015 de Jules Isaac Stichting op te richten. In het najaar van 2006 werd ik me voor het eerst bewust van de enorme tragiek van de Joodse geschiedenis in christelijk Europa door de eeuwen heen. Het boek van de Oostenrijker Werner Keller, *En zij werden verstrooid onder alle volkeren*, opende me de ogen ervoor. Keller laat in zijn boek zien dat intens Joods lijden niet slechts incidenteel heeft plaatsgevonden in de Europese geschiedenis. Het werd me toen pas voor het eerst duidelijk dat Joden regelmatig, op veel manieren en op veel plaatsen met vaak groot lijden en onrecht te maken hebben gehad. Er bleek sprake te zijn van een patroon.

Natuurlijk wist ik van de Holocaust. Maar

dat er een relatie ligt, zij het een indirecte, tussen de Holocaust en achttienhonderd jaar christelijk anti-judaïsme, dat was in 2006 nieuw voor mij. Ik ontdekte dat het christendom achttienhonderd jaar lang gepaard is gegaan met anti-Joods denken. Dat dit consequent negatieve denken over Joden de voedingsbodem heeft gecreëerd waarop uiteindelijk het antisemitisme van de nazi's heeft kunnen floreren, daarover zijn praktisch alle geleerden die zich hierin hebben verdiept het wel eens. Het was al met al een schokkende ontdekking.

De Jules Isaac Stichting is vernoemd naar de eminente Franse Joodse historicus Jules Isaac. Zijn boek *Jésus et Israël*ⁱⁱ is na de Tweede Wereldoorlog van grote invloed gebleken. Helaas is het boek nooit in het Nederlands vertaald. Isaac verrichtte in de jaren veertig van de vorige eeuw gedurende drie jaar diepgaand onderzoek naar de wortels van het extreem gewelddadige antisemitisme waarmee hij als Franse Jood te maken had gekregen. Zijn vrouw en dochter kwamen om in Auschwitz, zelf overleefde hij de Holocaust in de onderduik. In die periode van onderduik verrichtte hij zijn onderzoek. Hierbij werd hij geholpen door bevriende katholieke en protestantse geestelijken die hem de nodige theologische literatuur verschaften. Hoe pakte hij zijn onderzoek aan? Dat kwam kort gezegd hierop neer.

Hij vergeleek nauwgezet de verslagen van de Evangeliën in de Griekse grondtekst met wat hij aantrof in Bijbelcommentaren en andere christelijke literatuur. En zijn grondige kennis van de geschiedenis van het Joodse volk in de eerste eeuwen van onze jaartelling legde hij naast de christelijke versie van diezelfde Joodse geschiedenis. Jules Isaac wilde helder krijgen in hoeverre de christelijke theologische traditie afwijkt van wat de Evangeliën zelf leren. Zijn voortreffelijke beheersing van nieuwtestamentisch Grieks en grote bekwaamheid als historicus kwamen hem hierbij goed van pas.

CATECHESE DER VERGUIZING

Isaac komt dan tot opmerkelijke ontdekkingen. Het wordt hem duidelijk dat de gangbare christelijke opvattingen over de Joden regelmatig afwijken van wat de Evangeliën zelf leren. En de christelijke duiding van de Joodse geschiedenis blijkt op wezenlijke punten niet te sporen met de feitelijke geschiedenis van het Joodse volk.

En misschien wel de belangrijkste conclusie: daar waar de christelijke theologische traditie afwijkt van de Evangeliën en de feitelijke historische gegevens, blijken die afwijkingen stelselmatig ten nadele van de Joden te zijn. Isaac trekt de conclusie dat het Europese antisemitisme zijn diepste wortels heeft in de christelijke anti-Joodse theologische traditie. Tegelijk is hij overtuigd dat dit christelijk anti-judaïsme in strijd is met wat de evangeliën zelf leren. In lijn hiermee stelt Isaac dat anti-judaïsme en antisemitisme in strijd zijn met het wezen van het christendom zelf. De consequent negatieve kijk op de Joden kreeg van Isaac de benaming 'catechese der verguizing'.

Aan de hand van zorgvuldige lezing van de evangeliën toont hij onder meer aan dat Jezus het Joodse volk nooit heeft verworpen en

dat het Joodse volk Jezus nooit als volk heeft verworpen. Na de oorlog heeft Jules Isaac tot aan zijn overlijden in 1963 er onvermoeibaar voor gepleit dat de Rooms-Katholieke Kerk voor eens en altijd afstand zou nemen van de eeuwenoude anti-Joodse denkbeelden. Met succes. Zijn inspanningen hebben in belangrijke mate bijgedragen aan het tot stand komen van de gezaghebbende kerkelijke verklaring *Nostra Aetate*. Met *Nostra Aetate* nam de Rooms-Katholieke Kerk 28 oktober 1965 radicaal afscheid van haar eeuwenoude anti-Joodse kerkelijke traditie. Voor het eerst in haar bestaan leerde de Rooms-Katholieke Kerk dat het Joodse volk nog steeds geliefd is door God 'om der vaderen wil' (Romeinen 11:28). Deze historische ommezwaai nu zestig jaar geleden legde een bom onder het eeuwenoude vervangingsdenken. Veel kerken zouden in dit spoor volgen. Het blijft een onvoorstelbaar feit dat er na achttienhonderd jaar een Jood aan te pas heeft moeten komen om de kerk te laten

zien dat ze het evangelie nooit goed begrepen had waar het Israël betreft.

POSTMISSIONAIR

Intussen zijn we zestig jaar verder en heeft er zich een bijzondere ontwikkeling voorgedaan. Sinds begin deze eeuw is er aan Joodse zijde een opmerkelijk koor aan theologische stemmen

bijgekomen. Ik doel dan op de messiaans-joodse stem en met name de postmissionaire messiaans-joodse stem. Tijdens het symposium aan de CHE op 17 januari zette Mark Kinzer in zijn lezing uiteen wat postmissionair messiaans jodendom onderscheidt van het bredere messiaanse jodendom. Ik citeer² in het kort wat hij hierover zei: "Postmissionair Messiaans Jodendom (1) omvat het naleven van de Thora als een verbondverantwoordelijkheid voor alle Joden;

(2) belijdt Jezus' verborgen heiligende en

**Christelijke
opvattingen
over Joden
wijken
regelmatig
af van de
Evangeliën**

Jezus en Jodendom werden al vroeg tot elkaars tegenpolen gemaakt

2. De oorspronkelijke Engelse citaten zijn te vinden in de eindnoten aan het eind van de tekst.

reddende aanwezigheid te midden van het Joodse volk en de religieuze traditie;

en (3) vertegenwoordigt (maar vervangt niet!) het Joodse volk in relatie tot de niet-Joodse christelijke kerk (...), waardoor de kerk zich kan identificeren als een verlengstuk van, en niet als vervanging voor, Israëls missie in de wereld.”ⁱⁱⁱ

Dat postmissionaire messiaans-joodse theologen als Jennifer Rosner en Mark Kinzer pas sinds begin deze eeuw met theologische publicaties van zich laten horen vindt zijn verklaring in de nog maar heel recente ontstaansgeschiedenis van het messiaans jodendom. De beweging stamt uit eind jaren zestig van de afgelopen eeuw.

Zij neemt binnen het joods-christelijke gesprek een volstrekt unieke en zeker ook lastige positie in. Messiaanse joden claimen met hun belijden van Yeshua als Messias volkomen Joods te zijn en te blijven. Die positie roept vaak onbegrip op aan zowel Joodse als christelijke zijde. Messiaans-Joodse theologen als Mark Kinzer wijzen er echter terecht op dat het allervroegste begin van de vroege kerk een beeld laat zien van een beweging van Joden die volgens de Joodse wet leefden en die Jezus beleiden als Messias. Het was een nieuwe messiaanse beweging binnen het Jodendom waaruit pas later de kerk zou ontstaan. Nog geen eeuw later kende de vroege kerk begin tweede eeuw al een niet-joodse meerderheid. Toen al begonnen verschillende kerkvaders, de theologen van de vroege kerk, de combinatie van Jood zijn en Jezus belijden te problematiseren. Die combinatie zou niet langer wenselijk zijn. Niet veel eeuwen later zouden op het vasthouden aan hun Jood zijn door Joodse christenen zelfs zware kerkelijke straffen komen te staan.^{iv} Jezus en Jodendom werden zo al vroeg tot elkaars tegenpolen gemaakt.

VERBONDENHEID

We lazten zojuist hoe door het baanbrekend onderzoek van Jules Isaac een heel andere kijk op de relatie van Jezus en Israël in beeld kwam. Een van een nauwe verbondenheid. Jezus heeft

Israël nooit verworpen en Israël heeft als volk Jezus nooit verworpen, zo stelde Jules Isaac vast. In de de messiaans-joodse theologie van Mark Kinzer wordt die nauwe verbondenheid van Jezus en Israël theologisch veel verder verdiept en uitgewerkt.

Met Mark Kinzer deel ik de overtuiging dat afscheid nemen van vervangingsdenken een eerste voorwaarde is voor het herstel van het gewonde volk van God. Het volk van God bestaat uit Israël en de Kerk.⁷ De wonden die eeuwen geleden geslagen zijn, en het schisma wat toen ontstond, hebben hun ontstaansgrond in dit vervangingsdenken. Met Mark Kinzer ben ik van mening dat het vervangingsdenken nog zijn steeds sporen trekt in veel christelijke bijbeluitleg.

Ik citeer uit Kinzers baanbrekende boek uit 2005, *Postmissionary Messianic Judaism*: “Ondanks de titel is dit niet hoofdzakelijk een boek over de *ekklesia* – de gemeenschap van degenen die in Yeshua de Messias geloven – en haar relatie tot het Joodse volk. Het is een boek over het vervangingsdenken en de ecclesiologische implicaties van de afwijzing ervan. Het vervangingsdenken leert dat de *ekklesia* het Joodse volk vervangt als de uitverkoren gemeenschap in verbond met God, in wie de goddelijke aanwezigheid woont en door wie het goddelijke doel in de wereld wordt gerealiseerd. Volgens deze traditionele christelijke visie is de kerk het nieuwe en geestelijke Israël, dat de rol vervult die voorheen werd vervuld door het zogenaamde ‘vleselijke’ Israël. In de decennia na de Holocaust hebben veel christenen deze leer verworpen. Het lijkt er echter op dat weinigen hebben geleerd het Nieuwe Testament te lezen op een wijze die vrij is van vervangingsdenken. Nog minder mensen lijken de implicaties van hun nieuwe standpunt voor de leer over de kerk te hebben overwogen.”^{vi} Hoe herkenbaar wat Kinzer hier schrijft! Het is een ding om te zeggen dat je het vervangingsdenken afwijst. Het is heel wat lastiger om het Nieuwe Testament nieuw te lezen, zonder dat het vervangingsdenken nog een rol speelt in je achterhoofd.

**“Jezus heeft
Israël nooit
verworpen
en Israël
heeft als volk
Jezus nooit
verworpen”**

Op een essentieel punt onderscheidt Kinzers theologisch werk zich van dat van christelijke theologen die zich eveneens met post-supersessionist theologie bezig houden. Ik denk dan aan zijn 'sitz im leben'. Kinzer kan niet anders dan theologie bedrijven als Jood, als messiaanse Jood wel te verstaan. Ik zelf kan als niet-joodse christen alleen over God en zijn woord nadenken als niet-Jood. En dat maakt echt verschil.

Ik wil in dit verband ook iets noemen over Kinzers persoonlijke weg met God. Hij was negentien jaar toen hij tot geloof in Jezus kwam. Wanneer ik zijn biografische teksten lees dan treft mij wat hij daarover schrijft. Dat hij kort nadat hij tot geloof was gekomen de synagoge bezocht. En hoe hij daar toen in alles Jezus, Yeshua, ervoer, terwijl zijn naam er niet genoemd werd. Hoe bijzonder, een openbaring eigenlijk. Al snel stond voor hem vast dat hij zijn nieuw gevonden geloof in Yeshua zou gaan uitleven binnen het Jodendom. Van begin af aan was het voor Kinzer helder dat zijn geloof in Jezus geen breuk met zijn Jood zijn en het Jodendom betekende. Dat is altijd zo gebleven. Hij is zich al die jaren in Thora, Halacha, Joodse theologie en christelijke theologie blijven verdiepen. Dit alles heeft hem gemaakt tot wie hij nu is. Een breed gerespecteerd messiaans-joods theoloog, theologisch goed thuis in twee werelden. Met zijn postmissionaire theologie opereert Kinzer bewust vanuit het unieke scharnierpunt tussen kerk en Jodendom. Met name dat maakt zijn theologie zo ongelooflijk spannend, boeiend en uitdagend.

Als messiaanse jood maakt Mark Kinzer deel uit van een gemeenschap die er vijftienhonderd jaar van de kerk niet heeft mogen zijn. Eeuwenlang is de stem van het messiaans jodendom binnen de kerk gesmoord. De

gemeenschap van Messiaanse joden bestond van ruwweg het jaar 400 tot in de achttiende eeuw eenvoudig niet. Maar ze zijn nu terug, terug in de geschiedenis.

IDENTITEIT

Wat maakt het theologisch werk van theologen als Kinzer, Jennifer Rosner en David Rudolph na een afwezigheid van vele eeuwen nu zo bijzonder en uniek? Wel, zij bedrijven theologie doelbewust en consequent theologie vanuit hun identiteit als messiaanse joden. Wie zij **zijn** is bepalend voor hoe zij de Schrift lezen. Het gegeven dat zij terug zijn in de geschiedenis logenstraft de achttienhonderd jaar christelijke boycot. Het logenstraft de ontkenning van hun identiteit. Aan deze terugkeer in de geschiedenis van het messiaans jodendom heeft Mark Kinzer de afgelopen dertig jaar onvermoeibaar theologisch woorden weten te geven. Het deksel is nu van de doofpot. Langzamerhand beginnen christelijke theologen, zij het vaak nog schoorvoetend, serieus naar messiaans joodse theologen te luisteren en met hen in

gesprek te gaan. In dat verband moet zeker het unieke en onvergetelijke symposium aan de Universiteit van Wenen in de zomer van 2022 worden genoemd.^{vii}

Kinzer en met hem veel andere messiaanse Joden en Joodse christenen zeggen met zoveel woorden: "Met ons is Israël fysiek terug binnen de kerk. Wij

maken zowel deel uit van Israël, het Joodse volk, als van het Lichaam van de Messias, de kerk." In zijn in 2024 verschenen boek *Stones the builders rejected* schrijft Kinzer: "Een derde speler in het voortdurende drama is opnieuw op het toneel verschenen, en de ekklesia uit de volken moet opnieuw beslissen of ze deze speler zullen omarmen, afwijzen of doen alsof ze niet bestaat."^{viii}

**Het geloof
in Jezus
betekende
voor hem geen
breuk met het
Jodendom**

Messiaans-joodse theologen verrijken de kerk van binnenuit met een unieke specifiek Joodse kijk op de Schrift en op het evangelie zelf. Kinzers boek *Jerusalem Crucified, Jerusalem Risen* uit 2018 is van dit laatste een goed voorbeeld. Telkens wanneer ik zijn boeken lees raak ik opnieuw onder de indruk van zijn zorgvuldige exegese en zijn belesenheid. Er valt zo veel van te leren! Kinzers manier van Bijbel lezen en theologie bedrijven is per definitie vrij van vervangingsdenken. Hij leest de Tenach en het Nieuwe Testament immers als Jood. En voor een Jood staat als een paal boven water dat Gods verbond met zijn volk Israël voor eeuwig en onverbrekkelijk is. Wanneer een messiaans-joods theoloog reflecteert op teksten in het N.T. is het onverbrekkelijk eeuwig verbond van God met Israël altijd het uitgangspunt. Nogal wat nieuw-testamentische teksten komen bij Kinzer dan ook in een nieuw licht te staan. Zijn post-supersessionistische^{ix} lezing van het N.T. levert veel exegetische winst op.

KERNGEDACHTEN

Laat me inzoomen op een paar van Kinzers kerngedachten die ons kunnen helpen het Nieuwe Testament op een nieuwe manier te verstaan. Ik begin met een citaat van Jennifer Rosner uit haar schitterende proefschrift *Healing the Schism*. Ze citeert Kinzer hier verschillende malen. Rosner: “De steunpilaar van Kinzers messiaans-joodse theologie is de verbinding tussen Israël en Jezus. Vanuit een messiaans-joods perspectief moet elk theologisch onderwerp ‘bezien worden in verband met Israël, en in verband met Jesjoea, en Israël en Jesjoea moeten altijd in relatie tot elkaar bekeken worden.’ Deze nauwe relatie is het fundamentele uitgangspunt van de messiaans-joodse theologie, die Kinzer definieert als ‘gedisciplineerde reflectie over Gods karakter, wil en werken, en over Gods relatie

met Israël, de naties en de hele schepping in het licht van Gods onherroepelijke verkiezing van Israël.’ (...) Terwijl de joodse theologie traditioneel Gods verbond met Israël centraal stelt en de christelijke theologie traditioneel rond de christologie is opgebouwd, houdt de messiaans-joodse theologie deze twee overtuigingen bij elkaar. Zoals Kinzer uitlegt: ‘Israël’s blijvende verbondsroeping en de cruciale rol van Jesjoea in het goddelijke plan zijn centrale vooronderstellingen van de messiaans-joodse theologie, en niet de producten van haar reflectieve proces. Dit zijn dus geloofsovertuigingen die de basisvorm vormen van de messiaans-joodse theologie. Wanneer deze twee overtuigingen hun centrale rol verliezen en niet langer functioneren als vooronderstellingen en criteria voor wat voor waar kan worden aangenomen, is de theologie niet langer messiaans-joodse theologie.”^x

Het onverbrekkelijk eeuwig verbond van God met Israël is altijd het uitgangspunt

Als ik dit lees dan spring ik bij wijze van spreken van vreugde op uit mijn stoel. Want is dit niet precies wat je aan theologische overtuigingen zou verwachten aan te treffen in dat allereerste begin van de vroege kerk, de moeder-gemeente in Jerusalem van Jacobus en Petrus?

Het geloof in Yeshua de Messias en het blijvende verbond van God met zijn volk Israël. Deze twee kernovertuigingen onlosmakelijk en onverbrekkelijk samen. Had het naar Gods bedoeling niet altijd zo moeten blijven binnen de latere kerk? Het antwoord is ja wat mij betreft. God zij dank zijn we, vooral in de Engelstalige en Duitstalige wereld, sinds W.O.II getuige van een groeiende groep van knappe christelijke post-supersessionist theologen die in dit spoor theologie bedrijven. Post-supersessionist theologie is zeker nog geen mainstream, maar het aantal theologen dat deze koers kiest is groeiende. En de kwaliteit van hun theologie is hoog.^{xi}

Wat Jennifer Rosner hier schrijft, “Israël en Jesjoea moeten altijd in relatie tot elkaar bekeken worden” raakt aan een belangrijke kerngedachte in Kinzers theologie. Ik doel dan op het concept van ‘Jesus as one man Israel’. In Kinzers boek *Israel’s Messiah and the People of God* lees ik het volgende: “Volgens de Joodse theoloog Will Herberg presenteren de Apostolische Geschriften (Nieuwe Testament) Yeshua als een “one-man Israël”, een individu dat in zichzelf de gezamenlijke verbondsidéntiteit van Israël samenvat (pag. 66). Jesjoea kan een “one-man Israel” worden, omdat hij al Gods eeuwige Geliefde was, in wie Israël vóór de grondlegging van de wereld werd uitverkoren (Efeziërs 1:4). God adopteert Israël als zijn “eerstgeboren zoon” (Exodus 4:22-23) door Israël te verbinden met de Zoon die God kende en liefhad voordat er iets werd geschapen (Efeziërs 1:5-6). Yeshua wordt de dienaar van de mensen die door hem bestaan. Israël wist dit niet vóór de incarnatie van Yeshua en heeft het sindsdien niet erkend. Maar een dergelijke niet-erkenning kan Israëls onuitroeibare afhankelijkheid van Yeshua, en Yeshua’s onwankelbare toewijding aan Israël, niet ongedaan maken.”^{xii}

BRONNEN

- ⁱ Yachad BeYeshua betekent ‘een in Jezus’.
- ⁱⁱ Jezus en Israël. Het boek verscheen in 1948. De Engelse vertaling *Jesus and Israel* verscheen in 1970.
- ⁱⁱⁱ “Postmissionary Messianic Judaism (1) involves Torah observance as a covenantal responsibility; (2) discerns Jesus’s hidden sanctifying and saving presence in the midst of the Jewish people and religious tradition; and (3) represents (but does not replace) the Jewish people in relationship to the gentile Christian church (...), enabling the church to identify as an extension of, and not replacement for, Israel’s mission within the world.” In het gelijknamige boek geeft Kinzer een uitgebreide onderbouwing voor zijn concept van postmissionair messiaans jodendom.
- ^{iv} Jeroen Bol, ‘Twintig eeuwen Messiaans Jodendom in vogelvlucht’, in *Israël in het hart van de Kerk*, Zwolle 2020, pag. 152-155.
- ^v Markus Barth, *The People of God*, Sheffield 1983, pag. 24-27.
- ^{vi} “Despite its title, this is not mainly a book about the ekklesia – the community of those who believe in Yeshua the Messiah – and its relationship to the Jewish people. It is a book about supersessionism and the ecclesiological implications of its repudiation. Supersessionism teaches that the ecclesia replaces the Jewish people as the elect community in covenant with God, in whom the divine presence resides and through whom the divine purpose is realized in the world. According to this traditional Christian view, the church is the new and spiritual Israel, fulfilling the role formerly occupied by so called “carnal” Israel. In the decades after the Holocaust, many

- Christians have repudiated this teaching. However, it would appear that few have learned to read the New Testament in a non-supersessionist manner. Even fewer seem to have considered the ecclesiological implications of their new stance.” Mark S. Kinzer, *Post-Missionary Messianic Judaism. Redefining Christian Engagement with the Jewish People*, Grand Rapids 2005, pag. 12.
- ^{vii} Symposium ‘Jewish Messianic Movement and Christianity’, Universiteit van Wenen, Juli 2022.
- ^{viii} “A third actor in the ongoing drama has once again entered the stage, and the ekklesia from among the nations must decide anew whether to embrace her, reject her, or pretend she does not exist.” *Stones the builders rejected*, Cascade Books 2024, pag. 80.
- ^{ix} Post-supersessionistisch: het vervangingsdenken voorbij, achter zich latend.
- ^x “The mainstay of Kinzer’s Messianic Jewish theology is the connection between Israel and Jesus. From a Messianic Jewish perspective, every theological topic ‘must be considered in connection with Israel, and in connection with Yeshua, and Israel and Yeshua must always be considered in relation to one another.’ This interrelationship is the fundamental starting point of Messianic Jewish theology, which Kinzer defines as ‘disciplined reflection about God’s character, will, and works, and about God’s relationship to Israel, the nations, and all creation in the light of God’s irrevocable election of Israel’ (...). While Jewish theology traditionally places God’s covenant with Israel at the center, and Christian theology is traditionally built around Christology, Messianic Jewish theology holds these twin convictions together. As Kinzer explains, ‘Israel’s enduring covenantal vocation and Yeshua’s pivotal role in the divine plan are central presuppositions of Messianic Jewish theology, not the products of its reflective process. Thus, these are beliefs that provide the basic shape of Messianic Jewish theology. If these twin convictions lose their centrality and cease to function as presuppositions and criteria of truth-value, the theology is no longer Messianic-Jewish theology.’” Jennifer M. Rosner, *Healing the Schism. Karl Barth, Franz Rosenzweig and the New Jewish-Christian Encounter*, Lexham Press 2021, pag. 238-239.
- ^{xi} Denk onder meer aan Kendall S. Soulen en William S. Campbell.
- ^{xii} “According to the Jewish theologian Will Herberg, the Apostolic Writings (New Testament) present Yeshua as a “one-man Israel, an individual who sums up in himself Israel’s corporate covenantal identity (pag. 66). Yeshua can become the “one-man Israel” because he was already God’s eternal Beloved in whom Israel was chosen before the foundation of the world (Ephesians 1:4). God adopts Israel as his “firstborn son” (Exodus 4:22-23) by attaching Israel to the Son whom God knew and loved before anything was made (Ephesians 1:5-6). Yeshua becomes the servant of the people who have their being through him. Israel did not know this before Yeshua’s incarnation, and has not acknowledged it since. But such non-recognition cannot nullify Israel’s ineradicable dependence on Yeshua, and Yeshua’s unwavering commitment to Israel.” Mark S. Kinzer, *Israel’s Messiah and the People of God. A Vision for Messianic Jewish Covenant Fidelity*, The Lutterworth Press 2011, pag. 67.

STUDIEDAG

Vrijdag 14 november belegt de Jules Isaac Stichting aan de Christelijke Hogeschool in Ede een studiedag over het thema: *Hoe zou het O.T. en N.T. al deels nieuw, vrij van vervangingsdenken gelezen kunnen worden, ook door niet-theologen?*

De Vrouw en het Kind

Preekschets over
Openbaring 12

De evangelist
Johannes op
Patmos.
Omgeving van
Carlo Maratta, ca.
1680 - ca. 1720.
Beeld: Rijksstudio

Hoe vaak er ook over de Openbaring gepreekt wordt, de klacht van sommige gemeenteleden dat dit Bijbelboek te weinig aan de orde komt zal wel blijvend zijn. De Openbaring geeft een blik op de wereld achter onze wereld. Er is een strijd gaande tussen God en kwade machten, en de gevolgen van die strijd zien wij op aarde. In Openbaring 12 spitst die strijd zich toe op Israël en de christelijke gemeente. Een goede uitleg van dit gedeelte geeft zicht op de relatie van Israël en de christelijke gemeente.

DS. FRANK HEIKOOP

In het indrukwekkende visioen van Johannes zijn er een aantal zaken die weinig vragen oproepen. Algemeen wordt aangenomen dat met het Kind, dat geboren wordt, Jezus Christus bedoeld wordt. Hij is het die uit een vrouw geboren wordt, op aarde verschijnt, daar Zijn werk doet, en vervolgens opgenomen wordt in de hemel (vers 2), nu zit op de troon aan de rechterhand van Zijn Vader. Over Hem is geprofeteerd dat Hij 'alle heidenvolken zal hoeden met een ijzeren staf' (vers 5, zie ook Psalm 2:9 en Openbaring 2:27). Ook wie bedoeld wordt in de gestalte van de draak is duidelijk. Johannes legt het zelf uit, het is 'de oude slang, die duivel en satan genoemd wordt, die de hele wereld misleidt' (vers 9).

DE VROUW

Bij de uitleg van de gestalte van de vrouw gaan de wegen van uitleggers uiteen. In de doordenking van dit Bijbelgedeelte blijkt dat leerstellige vooronderstellingen over de relatie van Israël en de kerk de exegese bewust of onbewust een bepaalde kant op drijven. Wie is de vrouw die het Kind voortbrengt? Met name rooms-katholieke uitleggers wijzen hier op de persoon van Maria. Protestantse uitleggers doen dat zelden. Nu wordt Maria wel de 'moeder van de Heere' (Lukas 1:43), de 'gezegende onder de vrouwen' (Lukas 1:28 en 42) genoemd. Zij kreeg de genade om het Kind

te baren, dat 'groot zal zijn en de Zoon van de Allerhoogste genoemd zal worden' (Lukas 1:32). Maar de uitleg van de vrouw als Maria is pas van veel latere datum dan de tijd waarin Johannes de Openbaring schreef. Ook wat er naast het geboren doen worden van Jezus later in het hoofdstuk gezegd wordt over deze vrouw maakt het moeilijk om uitsluitend aan Maria te denken.

Veel rooms-katholieke uitleggers wijzen er op dat Maria symbool is van de moederkerk, die haar kinderen voedt en beschermt. Heel wat protestantse exegeten haken hierbij aan. De vrouw uit Openbaring 12 wordt dan gezien als beeld van de christelijke gemeente. Die gemeente is zo nauw verbonden met Christus, zoals een moeder met haar kind. Het probleem van deze uitleg is dan de wat vreemde conclusie, dat niet de gemeente uit Christus is voortgekomen, maar Christus uit de gemeente is voortgekomen. Nog problematischer wordt deze uitleg wanneer Johannes vertelt dat de vrouw naast het Kind nog ander nageslacht heeft voortgebracht, namelijk zij, 'die de geboden van God in acht nemen en het getuigenis van Jezus Christus hebben' (vers 17). Met deze 'overigen van haar nageslacht' kan toch moeilijk iets anders anders bedoeld zijn dan de christelijke gemeente. Heeft de vrouw, de christelijke gemeente, dan de christelijke gemeente voortgebracht?

Het is goed om hier zo scherp mogelijk te zien wie wie heeft voortgebracht. De vrouw die het Kind heeft voortgebracht is Maria, maar dan wel Maria als representant van het volk Israël. Maria is geen representant van de kerk, of van de christelijke gemeente. Wanneer Maria de boodschap van de engel Gabriël heeft vernomen, dankt zij niet alleen voor de genade die aan haar is bewezen, maar ook voor de genade die haar volk Israël ontvangt. Met de geboorte van Jezus gaan verschillende profetieën aan het volk Israël in vervulling. Maria bezingt dat God 'heeft omgezien naar de nederige staat van Zijn dienaars' (Lukas 1:48), en daardoor heeft Hij het ook 'opgenomen voor Israël, Zijn knecht, door aan Zijn barmhartigheid te denken, zoals Hij gesproken heeft tot onze vaders, tot Abraham en zijn nageslacht, tot in eeuwigheid' (Lukas 1:54,55). Ook de engel Gabriël wees erop hoe God in de aan Maria bewezen genade Zijn volk zegende: 'Hij zal groot zijn en

Heel wat keren wordt Israël vergeleken met een barend vrouw

de Zoon van de Allerhoogste genoemd worden, en God, de Heere, zal Hem de troon van Zijn vader David geven, en Hij zal over het huis van Jakob Koning zijn tot in eeuwigheid en aan Zijn Koninkrijk zal geen einde komen' (Lukas 1:32,33).

MOEDER

In Joodse literatuur worden zowel het volk Israël, het land Israël, als ook Sion omschreven als moeder. 'Want Sion onze moeder is met allerlei droefheid bedroefd, en met nederigheid vernederd, en is gans zeer treurig' (4 Ezra 10:7). Ook Paulus gebruikt dit beeld: 'het Jeruzalem dat boven is, is vrij, en dat is de moeder van ons allen' (Galaten 4:26). Heel wat keren wordt

St Mary the Virgin, Henley on Thames, 1890

Israël vergeleken met een barend vrouw: 'zoals een zwangere vrouw die op het punt staat te baren, ineenkrimpt en het uitschreeuwt in haar weeën, zo waren wij voor Uw aangezicht, HEERE' (Jesaja 26:17). 'Want ik hoor een geluid als van een vrouw in barensnood, benauwdheid als van een die haar eerste kind aan het baren is. Het is het geluid van de dochter van Sion, zij snakt naar adem' (Jeremia 4:31, zie ook Jeremia 6:24; 13:21). Gezien de vele verwijzingen in de Openbaring naar het Oude Testament ligt de uitleg van de vrouw als symbool voor Israël voor de hand. Op slechts één andere plaats in de Bijbel worden in één beeld de zon, de maan en sterren samen gezien, dat is in de droom van Jozef (Genesis 37:9). Ook daar betreft het beeld het volk Israël.

UIT DE JODEN

Het is niet juist om te zeggen dat het heil of de Heiland voortkomt uit de christelijke gemeente. Wat wel gezegd kan worden: 'het heil is uit de Joden' (Johannes 4:22). De gemeente mag zich niet toe-eigenen wat Paulus als één van de voorrechten van de Israëlieten noemt: 'uit hen is, wat het vlees betreft, de Christus voortgekomen' (Romeinen 9:5). Of zoals in de Schrift staat geschreven: 'de Verlosser zal uit Sion komen' (Psalm 14:7, Romeinen 11:26). Israël heeft de Verlosser voortgebracht, en de christelijke gemeente, 'de overigen van haar nageslacht, die de geboden van God in acht nemen en het getuigenis van Jezus Christus hebben' (vers 17). Israël is de edele olijfboom,

SEPTEMBER 2025 ||||| ISRAËL EN DE KERK

aarde niet het centrale middelpunt van alles is. Darwin beweerde dat de mens niet het doel van de schepping is, maar eerder een toevals-product. En Freud liet zien hoe mensen niet rationeel zijn, maar gedreven worden door angsten en begeerten.

Maar wat de natuurwetenschap niet gauw zal zien, ziet Johannes: een vrouw, een mens, als middelpunt van Gods schepping. De mens is bekleed met de zon, heeft de sterren als versiering om zich heen, heeft de maan onder de voeten. Die hemellichamen zijn er alleen maar ten behoeve van de mens, ze zijn een sieraad voor de mens. De zon is een mantel, een verfraaiing van de mens. Al die sterren, die zijn als parels, die rondom het hoofd van een vrouw schitteren. Het hele heelal heeft maar één doel: er te zijn voor de mens.

Psalm 8 bezingt: 'als ik Uw hemel zie, het werk van Uw vingers, de maan en de sterren, die U hun plaats gegeven hebt, wat is dan de sterveling, dat U aan hem denkt, en de mensenzoon, dat U naar hem omziet? Toch hebt U hem weinig minder gemaakt dan de engelen'. Wat een mooi beeld voor mensen die denken dat ze onbelangrijk zijn, er niet toe doen.

2. Wie is de vrouw uit Openbaring 12? Wie het Kind is, daar is weinig twijfel over mogelijk. Maar de vrouw, die het Kind baart? De rooms-katholieke kerk ziet daarin Maria. Deze uitleg is onder andere te vinden in de vlag van de Europese Unie: het blauw is de kleur van de hemelkoningin Maria, de twaalf sterren zijn de twaalf sterren uit Openbaring 12. Je ziet die symboliek op je autokenteken, op de euro-bankbiljetten. Toch eigent de Europese Unie zich hier iets toe, dat haar niet toekomt.

Beter is het bij de vrouw te denken aan het volk Israël. Het volk Israël had de belofte gekregen: uit u komt de Verlosser voort. Aan Abraham was die belofte gegeven, dat door zijn nageslacht heen, alle volkeren op de wereld gezegend zouden worden. Naast heel wat andere voorrechten is Gods grootste gave aan

**Het heelal
heeft maar
één doel: er
te zijn voor
de mens**

Israël dat dit volk de Verlosser mocht voortbrengen. Het is geen toeval, dat de Heiland, de Zoon van God, geboren is als Jood, en niet als Chinees, of Hottentot, of als Turk, of als een blonde Germaan. Het hele Oude Testament is gericht op, loopt uit op de geboorte van de Verlosser. Hij is in de eerste plaats de Verlosser van Israël, vervolgens ook de Verlosser voor de hele wereld.

De Verlosser is niet de enige Die uit Israël voortkomt. Die vrouw, Israël, heeft nog meer nageslacht. Het zijn zij, 'die de geboden van God in acht nemen en het getuigenis van Jezus Christus hebben.' Dat is de gemeente, de gelovigen uit de heidenen. Zij zijn ook door Israël voortgebracht. Zij mogen delen in de zegeningen van Israël, zij worden ingelijfd in het verbond met Abraham.

3. De draak. Tegenover de barendende vrouw ziet Johannes een draak. 'En zie: een grote vuurrode draak met zeven koppen en tien hoorns. En op zijn koppen zeven diademen (kronen). En zijn staart veegde het derde deel van de sterren van de hemel en wierp die op de aarde. En de draak stond voor de vrouw, die op het punt stond te baren, om haar Kind te verslinden, zodra zij Het geboort zou hebben.'

Wie is die draak? Johannes legt het zelf uit: het is de duivel, de satan, de grote tegenstander van God. Het is de slang, die Eva in het paradijs al verleidde. Die draak wil het Kind, dat uit die vrouw geboren wordt, verslinden. Dat lees je ook al in het paradijs, als de Heere God tegen de slang zegt: 'En Ik zal vijandschap teweegbrengen tussen u en de vrouw, en tussen uw nageslacht en haar Nageslacht. Dat zal u de kop vermorzelen, en u zult Het de hiel vermorzelen.'

Die vijandschap tussen de vrouw en de draak, die je de hele geschiedenis van de

vrouw, van Israël terug. In Egypte wilde de farao alle Joodse jongetjes doden om de komst van de Verlosser te verhinderen. Amalek probeerde Israël uit te roeien. Koningin Athalia probeerde het hele geslacht van David uit te roeien. Nebukadnezar heeft geprobeerd de Joodse staat, en daarmee ook het Joodse volk te laten verdwijnen. Haman vond dat alle Joden in het Perzische Rijk moesten worden gedood. Allemaal waren ze erop gericht om de komst van de Verlosser te verhinderen.

Die pogingen om het werk van God te dwarsbomen zijn nooit opgehouden. Meteen toen de vrouw haar Kind geboort had, probeerde koning Herodes alle kinderen die in Bethlehem

geboren waren te doden.

De haat van de draak is er voor het Kind, en daardoor ook voor de vrouw. Vandaar dat Israël altijd demonische machten tegen zich heeft. Ook nadat de draak de geboorte van Christus niet wist tegen te houden, en Christus als Overwinnaar ten

hemel is gevaren, bleef de draak de vrouw achtervolgen. Keizer Hadrianus, Hitler, Hamas, telkens weer gaan de pogingen door. De diepste oorzaak van de vervolging van Israël is niet dat Israël Jezus heeft afgewezen, maar dat Israël Jezus heeft voortgebracht. Ook de andere nakomelingen van die vrouw, de christenen, worden vaak tegengewerkt en vervolgd. Het christendom is vandaag de dag de meest vervolgd godsdiens op de wereld.

Maar Christus is overwinnaar. De beslissende slag is al gestreden. Door Hem die leek te verliezen, toen Hij stierf aan het kruis. Maar juist zó overwon Hij en werd Hij de Verlosser. Hij is ten hemel gevaren, om voor ons te bid-den. Om de plaats van de aanklager in te nemen en onze advocaat te zijn. Hij is opgewassen tegen alle kwade machten. Een ieder die de Naam van de Heere aanroept, zal behouden worden.

De Verlosser is niet de enige Die uit Israël voortkomt

Kroon, een lastige getuige

“Het is de Jood Jezus die ons van dat heidendom heeft gered. Sterker, het is het jood-zijn van de Jood Jezus dat ons van het heidendom heeft gered. Daarom kan het gesprek over hem alleen gevoerd worden door mensen die Jood zijn of voor zover ze niet van afkomst Jood zijn, dan toch jood naar het geloof willen wezen. Wie dat niet wil en tóch over de Christus spreekt, maakt van de gezalfde des Heren een heidense halfgod met een Joodse naam en een onbegrepen titel” (citaat op pag. 11).

KEES DE VREUGD

Dit is een kenmerkend en aansprekend citaat van Kleijs Kroon (1904-1983). In 1950 werd hij predikant te Amsterdam voor het

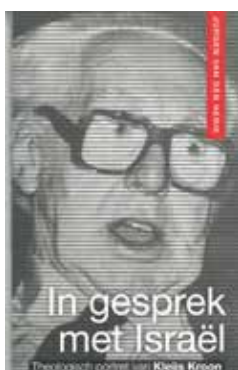
gesprek met de joden en hij bleef zijn leven lang in gesprek met Israël, waarbij het in wezen niet om kerk en Israël, maar volgens de profeten en Paulus om Israël en de volken (gojim) gaat. Daar zet ik graag een dikke streep onder. De auteur typeert hem in zijn inleiding als een man van het verzet, niet alleen theologisch, maar ook politiek en cultureel. En ook iemand die bijval en tegenspraak opriep. Dat was in ieder geval mijn leeservaring. Wat moet ik met de uitspraak dat Jezus “vóór alles een goede Palestijn” was? – een anachro-

nisme van jewelste, maar wat is de suggestie van de klemtoon op ‘goede’?

ISRAËL ALS VOLK EN STAAT

“Kroon vindt dat je niet over Israël als volk moet spreken als object van onze intense bewondering. Trouwens ook niet als object van onze kritiek of irritatie” (p. 30). Auteur Van den Herik vindt dat nu ‘een lastige zaak’. Wat is er zo lastig aan om de verantwoordelijkheid van de Israëlische kiezer bij de Israëlische kiezer te laten?

Wat is Israël, als wij het lef mogen hebben om Israël te definiëren? Ik citeer: “‘Benee Jisraël’ is een theologische term. Die term duidt aan: mensen die het gevecht van die vader, je kunt ook zeggen zijn verkiezing, voortzetten.” Daarvan wordt het

Jurgens van den Herik,
In gesprek met Israël.
Theologisch portret
van Kleijs Kroon |
Skandalon 2024 | ISBN
9789493220799

verhaal verteld. Het gaat om het verhaal dat zij overleveren en daarbij moeten we “vooral niet vergeten wat die zoon van Israël, Jezus van Nazareth, van dat verhaal gemaakt heeft” (p. 31). Daar zou de discussie over moeten gaan.

Kroon benadrukt dat Israël niet verkoren is ‘als volk’, maar ‘tot volk’. “... het is het volk Israël waar we mee te maken hebben, dat duidelijk ‘neen’ zegt [...] tegen het zogenaamde christelijke westen. Ik ken geen duidelijker belichaming van dat ‘neen’ dan de staat Israël, want die is geboren omdat de Joden niet meer geloofden dat enige christelijke staat hun leven zou kunnen en willen garanderen. Maar ik vraag me wel af of dit niet een mondiaal ghetto gaat worden...” (p. 33) Dat lijkt het intussen wel te zijn, maar dan wel anders dan het historische ghetto. Het is niet meer de weerloze Jood, maar Israël dat zich niet meer in het ghetto laat drukken. En zich ook niet meer de les laat lezen juist vanwege de belichaming van het ‘neen’ die Kroon raak treft.

Het schriftgetuigenis hanteren als enig object

van theologie vond Kroon noodzakelijk, en wel als bron van verzet. Daarom kan de geschiedenis van Israël, of Auschwitz, geen object van (Israël)theologie zijn.

De roeping en verkiezing van de ‘benee Jisraël’ moet leiden tot een norm voor de theologie inzake het jodendom en de staat Israël (blz. 36). Maar wie zijn wij om over het jodendom te oordelen, laat staan onze inzichten aan Israël voor te houden, vraag ik mij af? En wordt ‘het volk Israël’ zo niet eerder een theologische constructie dan een volk van vlees en bloed met een beschaving? Naar mijn gevoel is in dit denken Israël uiteindelijk toch meer een notie dan een natie. Want het wordt blijkbaar moeilijk als blijkt dat Joden gewone mensen zijn en de staat Israël een gewone staat. Dat moet ik mij anderzijds als christen Zionist met een neiging tot romantiseren overigens ook wel aantrekken. Maar dat gezegd hebbend word ik zo langzamerhand wel een beetje moe van die

zogenaamde kritische solidariteit. Van al die mensen die zo goed weten hoe Israël zich moet gedragen. Opkomen voor de *ger*, de vreemdeling, prima. Maar heeft de *ger* niet ook plichten? En als hij het volk naar het leven staat?

PAULUS EN JEZUS

Voor Kroon is Paulus beslissend. Over Jezus valt volgens hem weinig zinnigs te zeggen als je dat niet doet vanuit Paulus, die een tussenpositie innam: de Joden een Jood en de Grieken een Griek.

Paulus was een Joodse apostel, een rabbijnse, in Jeruzalem grootgebrachte, geen hellenistische Jood. Een mooie observatie vind ik dat in het eerste deel van de brief aan de Romeinen Paulus het bij zijn eigen volk (Gods volk) opneemt voor de volkeren en in een verder deel bij de volkeren voor Gods volk Israël, en beide oproept elkaar te aanvaarden.

Maar waarom moest het dan ook nu weer “voor Kroon vooral om de tegenstelling Joden-Palestijnen gaan” (blz. 46)? Dat is enerzijds een valse tegenstelling.

Want in Kroons tijd

waren er nog genoeg Joodse Israëliërs die hun Palestijnse ID-kaart van voor 1948 konden laten zien. Anderzijds, had het toch gehouden bij de tweeslag Israël en de volken.

Want Paulus is dus ook een afgezant van de volken, zoals het Griekse *apostolos toon ethnoon* volgens Kroon vertaald moet worden, een fascinerend gezichtspunt wat mij betreft. Paulus wist niet van een breuk in de ‘ecclesia’ tussen Israël als geheel en de volgelingen van Jezus. Zijn beeldspraak van het lichaam beoogt de eenheid tussen Jood en niet-Jood.

Kroon wijst er daarbij met nadruk op dat de verzoening met God het gevolg is van de verzoening tussen die twee: Jood en niet-Jood, en niet andersom. Het omgekeerde van wat je doorgaans in de kerk hoort. Adembenemend vind ik dat. Dus verzoend met Netanjahoe, met de kolonisten (van wie je in ‘weldenkend’ Nederland afstand moet nemen). We hebben nog een lange weg te gaan.

Voor Kroon
is Paulus
beslissend

Existentiële treurnis en diepe dankbaarheid

Prof. van Praag is emeritus hoogleraar psychiatrie. Als zodanig heeft hij zijn sporen verdiend in de wetenschappelijke vernieuwing van zijn vak. Bovendien is hij altijd opgekomen voor volk en staat Israël, niet onkritisch, wel loyaal. Ook aan *Israël en de Kerk* heeft hij meerdere bijdragen geleverd.

KEES DE VREUGD

In deze boeiende autobiografie gaat hij in op wat zijn levensgeschiedenis met het gemoed heeft gedaan. De afbeelding van Rembrandts portret van Jeremia treurend bij de tempel (blz. 14) is een soort motto. Het schilderij straalt 'existentiële treurnis' uit, maar tegelijk de vraag: heb ik de taak die de Eeuwige mij opdroeg wel goed uitgevoerd? (blz. 18)

Van Praag is een man met (letterlijk) uitgesproken meningen, maar ook iemand die kan luisteren en bereid is zijn mening te herzien. Dat is zijn principe. Maar zo voer hij altijd zijn eigen koers. Vandaar Van Praags pleidooi voor het serieus nemen van religiositeit

en zingeving in de psychiatrie, een van de speerpunten van zijn werk. Daardoor komt ook de vraag naar zijn eigen religiositeit op, waar een belangrijk deel van dit boek over gaat.

Hij groeide voor de oorlog op in een door het Jodendom gestempelde omgeving, niet orthodox, wel zionistisch. Zijn heimelijke bar-mitswa in Westerbork was een ervaring die bepalend werd voor zijn overleven in Theresienstadt en zijn leven na de oorlog. Over de nazigruwelen zegt hij: de 'banaliteit van het kwaad' (Hannah Arendt) is een dramatische misvatting die helaas wortel heeft geschoten. "De masamoordenaar Eichmann was meen ik – in ieder geval hoop ik

Herman M. van Praag, *Gemoedsbewegingen*. Terugblikken op een veelbewogen leven. | Damon 2024 | ISBN 9789463403627

tot in het diepst van mijn hart – geen gewone man [...] Eichmann was een doortrapte, misdadige schurk.” “Arendt zat tijdens de oorlog in New York. Het viel haar kennelijk moeilijk om zich van de Joodse werkelijkheid tijdens de oorlog, van de systematische wreedheden en het ongebreidelde sadisme van onze belagers een voorstelling te vormen. Zelfs voor een Jodin.” Na de bevrijding is er geen sprake geweest van wraakoefeningen ‘onzerzijds’.

“Ik besloot naar voren te leven,” maar toch met een ‘zeker basaal wantrouwen’, dat overgebleven is. Over zijn beslissing om na de oorlog niet naar Israël te gaan schrijft hij: “Tot op deze dag vraag ik mij af of het wel de juiste keuze is geweest.”

Het elimineren van de factor religiositeit levert een gemankeerd mensbeeld op (287). Religie heeft altijd niet alleen het geestelijke, maar ook het culturele klimaat beïnvloed, de beeldende kunsten, de literatuur, de bouwkunst. Zelf heeft Van Praag aan den lijve het belang van zingeving ondervonden. In de kampen was ‘purpose’ van levensbelang. Zinverlies was een weg naar de ondergang. Zinverlies treedt typisch bij depressies op. Een eerste religieuze ervaring, een ‘sprankje geloof’, ervoer hij in Theresienstadt in de vorm van de moed om hoop te blijven houden: “God werd een uitlaatklep voor mijn wanhoop en tegelijkertijd een baken van hoop.” Auschwitz is mensenwerk geweest, niet Gods werk.

Na de oorlog nam zijn religiositeit een meer intellectuele vorm aan in de vorm van Bijbellezende, allereerst de vijf boeken van Mozes: het Joodse volk is geconstitueerd

rond het woord. Met verbazing merkt hij daarin op dat God “zich bepaald niet aan de mensheid opdringt”, met één uitzondering, namelijk toen Hij de Tora aan Mozes en het volk voorlegde. Maar dit was dan ook een wereldschokkende boodschap: de gelijkwaardigheid van alle mensen. De Tora werd aan het volk voorgelegd, niet opgelegd. Het volk kreeg beslissingsbevoegdheid. De Israëlieten waren proefkonijn voor demo-

cratische besluitvorming. Het heeft ze er niet populairder op gemaakt, concludeert Van Praag.

Is het woord God voor hem meer dan een metafoor? De openbaringsbeschrijvingen noemt hij metaforen van de ‘Godsidee’: Ik zal zijn wat Ik zal zijn. God wordt door een ieder

op eigen wijze beleefd en zo heeft Hij het gewild, zo vat hij dat op. De God van Israël die hij in Tenach vindt is geen dogmaticus. De uitspraak in Deut. 30, “het is niet in de hemel...”, is een uitnodiging om in debat te gaan en meningen bij te stellen. Van Praag is in die zin ook helemaal Joods. Zo durven Abraham en Mozes in discussie te gaan met God, die ‘zich niet te verheven voelt om zich te laten corrigeren’.

De Hebreeuwse Bijbel noemt hij niet alleen een aards, maar ook een realistisch boek. Het Joodse volk beschikt enerzijds over een enorm vermogen tot zelfbehoud en vertoont anderzijds een uitgesproken tendens tot zelf-destructie.

Van Praag eindigt zijn autobiografie in dankbaarheid. Bij al zijn vrijmoedige overpeinzingen is dat misschien wel de diepste expressie van zijn religiositeit.

In de
kampen was
'purpose' van
levensbelang

De waarde en de waardering van het zionisme

Aan de waarde van de band met Israël die de Bijbel ons als christenen aanreikt, valt niet te tornen. Abram krijgt de zegen van de Here God met de boodschap dat zijn volk en zijn naam door de Almachtige groot gemaakt zullen worden. Hij sluit met Abraham als vader van een menigte van volkeren een eeuwig verbond (Gen. 17: 7).

DR. L. ENGELFRIET

Het perspectief voor de volkeren luidt dan ook: wie Abraham zegent, wordt gezegend en wie hem verwenst, wordt vervloekt. En door Abraham zullen alle geslachten op aarde gezegend worden (Gen. 12:2 en 27:29). Deze zegen die Abraham ontvangt, wordt door Isaak aan Jakob-Israël doorgegeven (Gen. 28:4). Het onderhouden van het verbond brengt voor de zonen van Israël zelf een bijzonder grote verantwoordelijkheid mee.

Zonder Gods verbinding met Israël, volk en land zou de christelijke kerk niet bestaan. Het Joodse volk en het beloofde land horen vanaf Abraham bij elkaar, ook al zijn de goddelijke beloften nog niet volledig vervuld. En de zionistische droom dat alle Joden zich in Israël zouden vestigen, is (nog) niet uitgekomen. Na de koningen David en Salomo heeft Israël nauwelijks zelfstandigheid gekend. De liefde tot Zion is echter vooral na de verwoesting van de Tempel gebleven. Zion is altijd een wezenlijk onderdeel van de verbondsopvatting geweest. De aangrijpende liefde voor Zion en Jeruzalem tijdens de Babylonische ballingschap in Psalm 137 (zesde eeuw v.Chr.) is met veel voorbeelden te vermenigvuldigen. Het was een gebod om het land te bewonen door erin te leven volgens de Tora. 'Want uit Zion zal de Tora uitgaan en het woord Gods vanuit Jeruzalem' (Jes. 2:3; Micha 4:2). De vraag is dan

ook niet of het Joodse koningschap zal worden hersteld, maar wanneer.

Het zionisme heeft godsdienstige wortels en de verwerkelijking ervan is na 1800 vooral door niet-geassimileerde Joden nagestreefd. Het verlangen werd echter meestal messiaans gemotiveerd: de God van Israël zal zijn verstrooide volk in het beloofde land vergaderen. Maar het wordt algemener bekend door het seculiere initiatief van de geassimileerde Jood Theodor Herzl. Dit culturele zionisme reageerde vooral op antisemitisme en pogroms, toen bleek dat de verlichte joodse emancipatie, de zgn. Haskala, geen succes was. Hoewel orthodoxe Joden het praktische karakter van Herzl's initiatief afwezen, bestond er ook religieus en cultureel zionisme. Diverse rabbijnen zetten in 'Het zoeken van Sion' uiteen dat de verlossing, zoals door de profeten beloofd, alleen door zelfhulp kon worden gerealiseerd. De invloedrijke rabbijn Kook (1865-1935) ging echter van een plan Gods uit. Toch geloofde hij dat ook zijn seculiere volksgenoten door hun bezielde inspanning onbewust blijk gaven van goddelijke inspiratie.

REACTIES IN EUROPA EN IN HET MIDDEN-OOSTEN

Behalve bij diverse spraakmakende protestanten in Engeland en Nederland en Zwitserland leefde het zionisme in kerkelijke kring in de negentiende eeuw niet. Op

audiëntie bij Pius X kreeg Herzl in 1904 van hem geen steun voor de vestiging van Joden in Palestina. Ook na de Sjoa heeft het Vaticaan de staat Israël niet erkend, en de late erkenning van 1993 is nog steeds niet uitgewerkt. De houding van de Katholieke Kerk werd en wordt door consideratie met een klein aantal christenen en de aanspraak op heilige plaatsen in het land bepaald. In 2014 bezocht de paus wel het graf van Herzl. Recent op audiëntie bij paus Franciscus kreeg de Palestijnse leider Abbas van hem de boodschap dat hij wederom de acties van de Israëlische soldaten veroordeelde. In de kerststal naast de paus lag toen het beeld van het kind Jezus in de kribbe op een kussen met een kaffiya (Palestijnsjaal). Abbas mocht blijkbaar niet aan de Joodse afkomst van Jezus herinnerd worden.

De Palestijnse identiteit ontstond pas nadat Arabische vluchtelingen in 1948 in kampen o.a. in Jordanië terecht kwamen. Destijds waren velen op Arabisch advies uitgeweken, omdat hun leiders de Joodse immigranten dachten te kunnen verdrijven. Geen wonder dat ook zionisten gewelddadige Arabische inwoners hebben verdreven. Gelijktijdig werden namelijk alle Joden zonder hun bezit uit Arabische landen verdreven. En een deel ervan werd gedwongen te bevestigen dat ze vrijwillig emigreerden. De oprichting van de staat Israël na de Holocaust heeft door het conflict met de Palestijnen slechts enkele decennia voor brede westerse solidariteit met het Joodse volk gezorgd; vooral van protestantse kerken en sociaaldemocraten.

In het christelijke Europa is de aanwezigheid van de Joden voortdurend problematisch geweest. Dat gold ook voor hun godsdienst en de waardering van hun Bijbel, het Oude Testament. Het antisemitisme van de bekende

humanist Erasmus (1466-1536) bijvoorbeeld ging zelfs zover dat hij het Oude Testament uit de christelijke Bijbel wilde verwijderen, als daarmee de vermeende plaag van het Jodendom kon worden bestreden. Een eeuw later was het calvinisme in de Republiek daarentegen verdraagzaam jegens Joden en zag het in de Bijbel een Joods-christelijk geschrift. In de bloeiperiode van de Republiek stond het Hollandse calvinisme de Portugese Joden de bouw van synagogen toe. Het was bovendien het enige Europese land waar de Joden (ca. 55.000) niet in getto's hoefden te leven.

In het christelijke Europa is de aanwezigheid van de Joden voortdurend problematisch geweest

De Arabische terroristische leiders dulden geen Israëlische staat. Het handvest van Hamas roept zelfs op tot de vernietiging ervan. In een vriendschappelijke bijeenkomst van Israëliërs en Gazanen

in oktober 2023 zag het leger van Israël ten onrechte geen dreiging. Genadeloos sloeg Hamas met vijfduizend licht bewapende volgelingen toe. De Israëlische vergelding van de weerzinwekkende moord van Hamas op Israëlische burgers heeft tot wereldwijde veroordeling geleid en tot antisemitische acties in Europese landen. De reactie van het Israëlische leger op de terroristen van Hamas in Gaza, waarbij helaas ook onschuldige slachtoffers vallen, wordt ten onrechte door alle Arabische staten en meelopende activisten genocide genoemd.

NIETZSCHE EN DE JOODSE BIJBEL

In onze gesecculariseerde samenleving geeft de berichtgeving van de massamedia de toon aan. De wijsgeer Friedrich Nietzsche (1844-1900) signaleerde eind negentiende eeuw al dat in het westen aan kranten meer betekenis en gezag wordt toegekend dan aan het gebed. De Joodse Bijbel, het Oude Testament, noemde Nietzsche niettemin het boek van de goddelijke gerechtigheid. In dit oosterse

In de zogenoemde Übermensch kondigt Nietzsche Jezus aan als de grote Rechtvaardige

boek kwam hij mensen, dingen en woorden van een grootse stijl tegen, die door andere godsdiensten nergens geëvenaard worden. Hij stond echter kritisch tegenover de westerse, christelijke verwerking ervan. Toch vond hij dat de christelijke eerbied voor de Bijbel in Europa tot de hoogste trap van beschaving heeft geleid. Heel verlicht Europa dat zo prat gaat op zijn vooruitgang was in zijn ogen niet meer dan een vooruitgeschoven eilandje van het oude Azië.

Nietzsche heeft de Joden en hun cultuur bijzonder gewaardeerd. Antisemitisme vond hij de verachtelijkste uiting van wraakzuchtige en minderwaardige lieden. De Duitsers moesten volgens hem 'entdeutschen' om goede Duitsers te worden. Bovendien heeft hij al in 1883 met enkele Joden over de wederopbouw van de Joodse staat gesproken. Opmerkelijk schrijft hij over Jezus in zijn boek *Der Antichrist*. Daarin poneert Nietzsche dat Jezus geen wraak kende. Zo heeft hij dankzij oneindige liefde voorbeeldig geleefd. De uitwisseling van de Gekruisigde met de moordenaar aan het kruis bevat volgens Nietzsche het hele evangelie. Hij bidt, hij lijdt en hij heeft lief, in en met degenen die hem kwaad doen. De Verlosser richt zich met deze woorden tot de moordenaar aan het kruis: als je dit aanvoelt, dan ben je in het paradijs. Dit is waarlijk een goddelijk mens, een kind van God, zegt de moordenaar. Zo heeft Jezus in de ogen van Nietzsche goddelijk gesproken over het eeuwige leven hier en nu. Het lijkt erop dat Nietzsche het voorbeeld van Jezus wilde navolgen. In de zogenoemde übermensch kondigt hij Jezus aan als de grote Rechtvaardige.

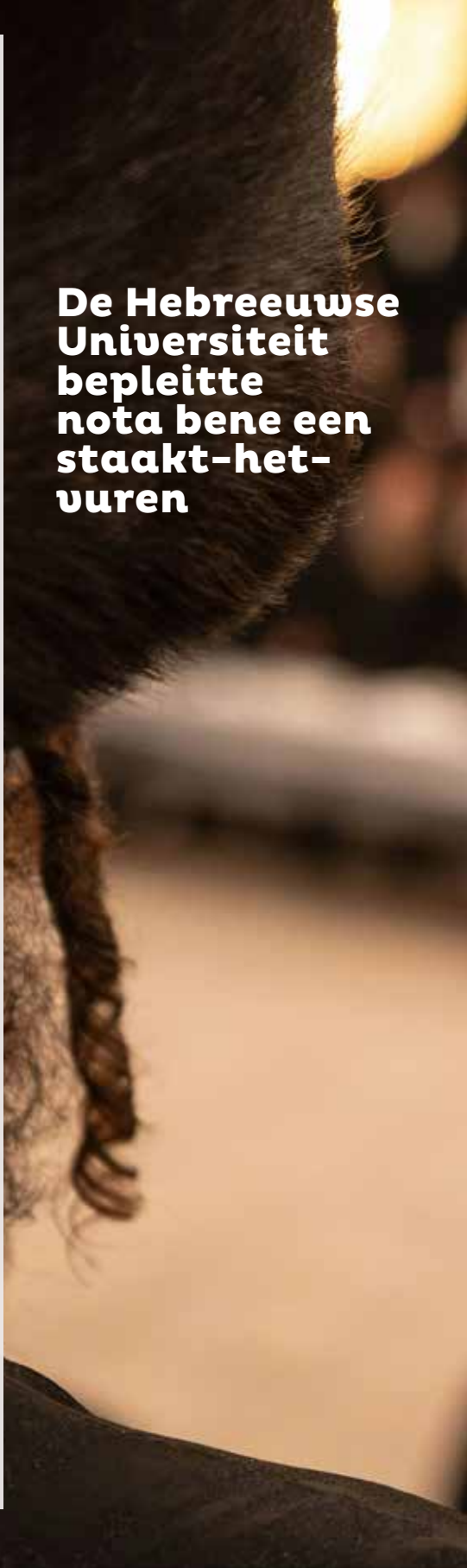
MODERNE VERTEKENING

In plaats van bezinning en zorgvuldig onderzoek overheerst in de moderne sociale media de veroordeling van de vermeende 'apartheidsstaat' Israël. Als bronnen gebruiken veel journalisten vaak de bevindingen van vooringenomen organisaties als Amnesty International, The Rights Forum en Kairos-Sabeel. Amnesty spant de kroon en beweert

in tegenstelling tot het Haagse strafhof en de VN dat Israël genocide pleegt. De historicus Malcontent, supporter van UNRWA dat alleen Palestijnse vluchtelingen steunt, beweerde en passant dat Gaza net zo groot is als Vlieland (i.p.v. Texel) en drie miljoen (i.p.v. 2,1) inwoners telt. Eerder schreef historica Els van Diggele dan ook kritisch over de misleidingsindustrie die al na de Zesdaagse Oorlog in 1967 opkwam. Zij is geen zionist, maar wil als journalist die in Jeruzalem en Ramallah gewoond heeft, haar lezers onpartijdig voorlichten.

Dagblad Trouw interviewde Adam Raz, een Israëlsche historicus, die schande sprak van de linkse weigering in het westen om de wandaden van Hamas te veroordelen. Als antizionist beschuldigt hijzelf echter zijn volk van etnocratie. Hij schrijft het een strategie van ontkenning toe; sinds 1948 zou bijna heel Israël zich wentelen in het slachtofferchap. Hij beweert dat hijzelf de Holocaust als ontbijt kreeg. Het zionisme heeft volgens Raz segregatie als doel. Treurig vind ik zijn opmerking, dat hij meer gemeen met een cafébezoeker in Berlijn heeft dan met zijn 'ultraorthodoxe landgenoten'. Zijn miskenning van het zionisme neigt m.i. naar 'zelfhaat' en is voer voor antizionistische reacties, die nauwelijks van antisemitisme te onderscheiden zijn.

Universiteiten verbreken de band met de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem, die nota bene een staakt-het-vuren bepleitte. Bovendien organiseert de HU projecten waarin Israëliërs en Palestijnen samenwerken. Elk jaar mogen er vijfhonderd Palestijnen kosteloos studeren. Wel was een medewerkster kort geschorst, omdat zij de afschaffing van het zionisme bepleitte en verkrachtingen van Hamas ontkende. Voor gemaskerde agressieve bezetters van de UvA was het verbreken van de band niet genoeg. Als volleerde terroristen sloopten zij op 14 april de bestuurskamer van de rector, die ze vorig jaar te woord had gestaan, en lieten onderweg een spoor van vernielzucht in het Maagdenhuis na.

**De Hebreeuwse
Universiteit
bepleitte
nota bene een
staakt-het-
vuren**

Hebben de Palestijnen in Israël niets te zeggen? Zeker wel, één op de vijf inwoners van Israël is Arabier. Tachtig procent daarvan is islamiet. In de Knesset worden zij vertegenwoordigd door hun volksgenoten, die zich over de staat kritisch mogen uitlaten. In Gaza heeft Hamas de straffe alleenheerschappij en het verstikkende monopolie over de opvoeding. De terroristen voeren hun absolute macht ondergronds uit, vaak vanuit scholen en ziekenhuizen. Met het gevolg dat vele Palestijnen bovengronds de dood vinden als het leger van Israël de strijd met Hamas aangaat. De terroristen worden eufemistisch strijders genoemd. Bij de opgave van slachtoffers worden niet de 'strijders' maar wel vrouwen en kinderen genoemd.

VERZET TEGEN ISRAËLSTEUN

Wie als christen voor Israël en dus ook voor de Israëlische gijzelaars bidt en door steun aan de bevolking de daad bij het woord voegt, krijgt het niet alleen in tendentieuze berichten in de meeste kranten zwaar te verduren, maar kan ook rekenen op tegenwerking van samenwerkende organisaties van linkse, islamitische en christelijke signatuur. Het theologisch

commentaar in het christelijke Nederlands Dagblad van dr. Janneke Stegeman, dr. Bernhard Reitsma en Dina Zbeidy, Dutch Scholar for Palestine, wordt daarin klakkeloos weergegeven. Zonder de aangeklaagde christenen rechtmatig weerwoord te gunnen. Kairos c.s. stelden onlangs een intensief en duur onderzoek in om deze christelijke steun aan Israël te ontmaskeren: de valse beschuldigingen, o.a. dat met de steun wapens worden gekocht, werden door het Israëlcentrum eenvoudig weerlegd. Maar het leugenachtige verslag was via de spreekbuis van Hamas, Al Jazeera, al op de televisie uitgezonden.

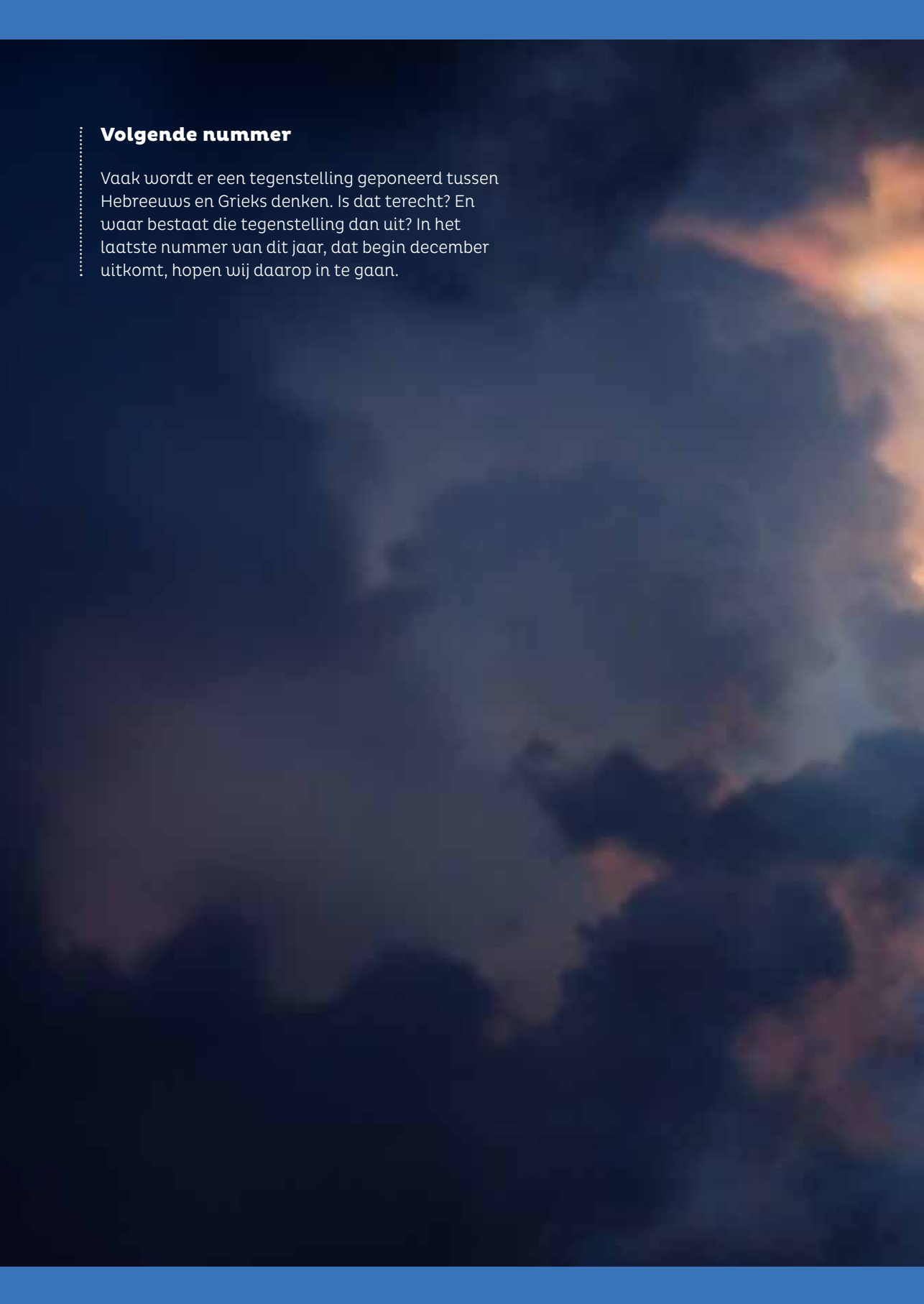
Het christelijke Nederlands Dagblad nam het verslag onverkort op. In plaats van het Israëlcentrum om een reactie te vragen, wat rechtmatig zou zijn, mocht theoloog dr. Janneke Stegeman commentaar in de krant geven. Als vertegenwoordiger van de organisatie Kairos-Sabeel zette Stegeman de beschuldigingen kracht bij. Zij beschuldigde CvI bovendien lasterlijk van christelijk antisemitisme. Wie Israël steunt en daardoor immigratie van Joden bevordert en dan ook nog messiaanse bedoelingen heeft, is in haar ogen een christelijke antisemiet. Wie daarentegen het Israëlcentrum met verf beklad, zoals Kairos onder het waakzaam oog van Stegeman doet, moet dan een onbeschaafde antisemiet genoemd worden.

Hoogleraar Reitsma stelt dat CvI uit medelijden en schuldgevoel Israël land en onafhankelijkheid gegund heeft. Alsof de Joden niet zelf het land hebben opgebouwd. In de jaren dertig begonnen zij ermee, maar door gewelddadige Arabische tegenwerking kwam het niet op tijd, voor de Sjoa, tot stand. De misleidende benadering die door collega's van Reitsma gedeeld wordt, ontkent de zelfstan-

dige waarde van het zionisme. Het zionisme doortrekt immers de hele Joodse geschiedenis. De nazi's wilden de Joden uitroeien omdat hun zionisme kwaadaardig zou zijn. Tegenwoordig worden er allerlei gevaarlijke etiketten opgeplakt, zoals imperialistisch en kolonialistisch. Het zionisme gaat daar

De terroristen voeren hun absolute macht ondergronds uit

juist tegenin. En brengt de bestemming van Israël weer in verbinding met de goddelijke opdracht van de aartsvaders. Palestijnen claimen recht op terugkeer. Dat betekent in hun ogen geen Joden meer tussen de Jordaan en de Middellandse Zee. Dat is imperialisme en kolonialisme.

Volgende nummer

Vaak wordt er een tegenstelling geponeerd tussen Hebreeuws en Grieks denken. Is dat terecht? En waar bestaat die tegenstelling dan uit? In het laatste nummer van dit jaar, dat begin december uitkomt, hopen wij daarop in te gaan.